Літаратурная Беларусь

Выпуск №8 (108)
(жнівень)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ
Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org
novychas. info

Змест

НЕЗАШОРАНЫМ ВОКАМ,
або Ідэалагічны ідыятызм

Лявон БАРШЧЭЎСКІ

У эпілогу да сваёй знакамітай паэмы «Пан Тадэвуш» вялікі ўраджэнец беларускай Навагрдскай зямлі Адам Міцкевіч, знаходзячыся ў эміграцыі ў няблізкім Парыжы, пісаў:

О, дачакацца мне б такой уцехі,
Каб кнігі гэтыя прыйшлі
пад стрэхі
І каб, кудзелю прадучы, сялянкі,
Калі закончаць любыя спяванкі
Пра дзеўчыну, якая граць любіла
І цераз скрыпку гусак пагубіла...
Каб кнігі простыя мае, як гукі
Іх песняў, узялі сялянкі ў рукі!

Прайшло недзе 180 гадоў з моманту напісання гэтых радкоў у арыгінале і больш за 60 гадоў, калі іх пераклаў на нашу родную мову вязень сталінскага ГУЛАГу праваслаўны святар, педагог і паэт Пятро Бітэль, — а мара вялікага Міцкевіча робіцца ўсё больш далёкай ад здзяйснення... Зразумела, у далёкія часы ажыццявіцца гэтай мары перашкаджалі «ідэалагічныя работнікі» знакамітага расійскага цара, празванага ў народзе «Мікалаем Палкіным», а потым «рыцары бацькі народаў» з ведамства «жалезнага Фелікса» (пераклад П. Бітэля ўпершыню цалкам удалося надрукаваць Беларускаму фонду культуры ў 1998 г.). Цяпер у нас на дварэ як бы 2015 год, і новы «бацька народа», прыклаўшы да сэрца руку, чарговы раз не стамляецца запэўніваць гэты самы народ, як ён яго любіць і як ён пра яго дбае...

Напачатку лета беларускія незалежныя выдаўцы, якія маюць дзяржаўны дазвол на выпуск і распаўсюд мастацкай і даведачнай літаратуры, Зміцер Колас і Уладзімір Сіўчыкаў (яны ж і досыць вядомыя беларускія літаратары), вырашылі наведаць радзіму Адама Міцкевіча, Наваградскі раён, каб прэзентаваць ім навінкі, выдадзеныя ў сваіх (і сяброўскіх ім) выдавецтвах. Чаму была выбраная Наваградчына? Вельмі проста. Будучы раней у Гродзенскай вобласці, яны нечакана для сябе даведаліся, што росквіт культуры ў гэтым рэгіёне дасягнуў небывалых дагэтуль вышыняў і ў гістарычнай сталіцы Вялікага Княства Літоўскага на сёння не засталося ніводнай (!!!) паўнавартаснай кнігарні. Педагог і кінарэжысёр Уладзімір Колас горача падтрымаў ідэю выдаўцоў (бо, сярод іншага, хацеў зрабіць відэаматэрыял па праблемах сучаснага беларускага кнігавыдання), звязаўся са знаёмай сям'ёй настаўнікаў з Наваградка і папрасіў дапамагчы з арганізацыяй такіх сустрэч. Сям'я (ён — быў дырэктар адной з наваградскіх школ, яна — настаўніца англійскай мовы), у сваю чаргу, хутка дамовілася на сустрэчу-прэзентацыю з дырэкцыяй аднаго з наваградскіх музеяў, бо «фішкай» запланаваных сустрэч павінна было стаць якраз толькі што ажыццёўленае другое выданне бітэлеўскага перакладу Вялікага Навагрдца, некалькі экзэмпляраў якога планавалася перадаць у дар музею паэта. Гэтая кніжка ўпершыню з'явілася ў кішэнным фармаце, як адзін з 26-ці томікаў праекта «Мая беларуская кніга», і трапіла да нас у рукі акурат у той дзень, як яна трапіла на паліцы мінскіх кнігарань. Іншымі каналамі папярэдне ўдалося дамовіцца і на аналагічную сустрэчу ў адным з вясковых клубаў Наваградчыны.

Вокладкі некаторых кніг серыі «Мая беларуская кніга», што выйшла ў мінскім выдавецтве «Папуры»

Выдаўцы меліся прывезці з сабою на Наваградчыну таксама нямала іншай беларускамоўнай літаратуры: у тым ліку дзіцячыя кнігі (зборнік англійскіх літаратурных казак «Лагодны цмок», чатыры кнігі са знакамітай серыі фінскай пісьменніцы Тувэ Янсан пра мумі-троляў, «Кошык велікодны» Уладзіміра Сіўчыкава, «Нататкі таткі» Андрэя Хадановіча, сусветны бестсэлер пра філасофію для дзяцей «Сафіін свет» нарвежца Юстэйна Гордэра), слоўнікі і размоўнікі (беларуска-нямецкі, нямецка-беларускі, англійска-беларускі, польска-беларускі, беларуска-польскі), кнігі вялікіх філосафаў (Рэнэ Дэкарта, Андрэя Воляна, Ніккало Мак'явэлі, Імануэля Канта), раманы еўрапейскіх пісьменнікаў Германа Гесэ, Сватаплука Чэха, Бруна Шульца, Вітальда Гамбровіча, Жана-Поля Сартра, Густава Майрынка, Міка Валтары, Яраслава Івашкевіча, Эрыка-Эманюэля Шміта, Мішэля Уэльбэка, Міленка Ергавіча, Патрыка Бэсона, Рудальфа Слабады, зборнікі вершаў Тадэвуша Ружэвіча, драм Станіслава Выспяньскага... Усё, як кажуць, сусветная класіка. Аўтара гэтых радкоў арганізатары мерkаванай паездкі, тэхнічную падтрымку якой ажыццяўляла грамадская культурніцкая кампанія «Будзьма беларусамі!», запрасілі ў якасці лінгвіста і літаратуразнаўцы, каб я мог больш падрабязна расказаць чытачам пра прывезеныя выдаўцамі кнігі і іх аўтараў. Вядомы бард Зміцер Бартосік далучыўся да нашай суполкі, каб прэзентацыйныя сустрэчы мелі і мастацкую частку (ён, сярод іншага, падрыхтаваў цэлую нізку песень на словы расійскіх паэтаў-класікаў у перакладзе Рыгора Барадуліна).

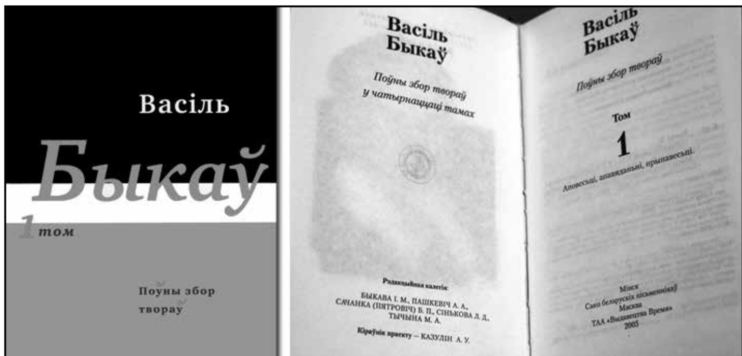
Першай відавочнай прычынай, з якой трэба было б звольніць з працы ўсю ідэалагічную вертыкаль Наваградка, павінен быў бы стаць факт адсутнасці кнігарняў у раённым цэнтры з такой багатай гісторыяй

Запланаваныя мерапрыемствы ну ніякім бокам не закраналі якіх-небудзь палітычных праблем і не прадугледжвалі ніякіх дыскусій на грамадска-палітычныя тэмы. Але ўсё адно арганізатарам, той самай сям'і настаўнікаў, было паведамлена, што на іх правядзенне патрэбная згода мясцовых уладаў — г. зн., «ідэалагічнай вертыкалі». Напачатку ўсе былі абсалютна спакойныя: ну як можна знайсці зачэпку, каб забараніць літаратурныя сустрэчы-прэзентацыі па такім «рэпертуары» прэзентаваных кніг — пагатоў кнігарняў у горадзе (пра вёскі і казаць няма чаго!) папросту не засталося! Ды напярэдадні выезду ў Наваградскі раён нам паведамілі, не назваўшы ўцямных прычын, пра немагчымасць правядзення сустрэчы ў сельскім клубе. Калі ж наш мікрааўтобус ужо скіраваўся ў бок Наваградка, знаёмыя настаўнікі са скрухай паведамілі нам праз тэлефон, што сустрэча ў гарадскім музеі таксама не можа адбыцца. У сваім імкненні дагадзіць вышэйшаму начальству наваградскія «вертыкальшчыкі» парушылі ўсе магчымыя і немагчымыя законы логікі і проста чалавечай прыстойнасці. У вызначаны час тыя чытачы, якіх настаўніцкая сям'я не здолела своечасова папярэдзіць пра «мудрае» рашэнне наваградскіх уладатрымальнікаў, сабраліся каля будынка музея, але іх там ужо не чакалі...

А выдаўцам і пісьменнікам давялося скарыстацца гасцціннасцю той самай сям'і, якая паспела запрасіць паўтара дзясятка гасцей у свой утульны дом на ўскрайку горада. Там і адбылася шчырая размова пра літаратуру і пра тое, як «русский мир» канчаткова пасяліўся ў галовах тых, хто думае катэгорыяй «как бы чего не вышло» (прыгадваліся неўміручыя творы Салтыкова-Шчадрына і Булгакава). У выдаўцоў было куплена нямала кніг: некаторыя з прысутных казалі, што аддалі за іх ледзьве не апошнія грошы з сваіх не надта вялікіх інтэлігенцкіх заробкаў...

P.S. *Першай відавочнай прычынай, з якой трэба было б звольніць з працы ўсю ідэалагічную вертыкаль Наваградка, павінен быў бы стаць факт адсутнасці кнігарняў у раённым цэнтры з такой багатай гісторыяй. Пра другую прычыну казаць нават не буду, бо тады мой непалітычны аповед перастане быць такім...*

Я, вядома, хацеў бы даведацца пра тое, што адпаведныя чыноўнікі звольненыя, але, баюся, што яны атрымаюць нават заахвочванне: калі ўлада сама не чытае сусветнай класікі па-беларуску (хай яна мяне абвергне!), чаму яна павінна дазваляць гэта рабіць іншым?

Тамы Васіля Быкава ў электронным фармаце

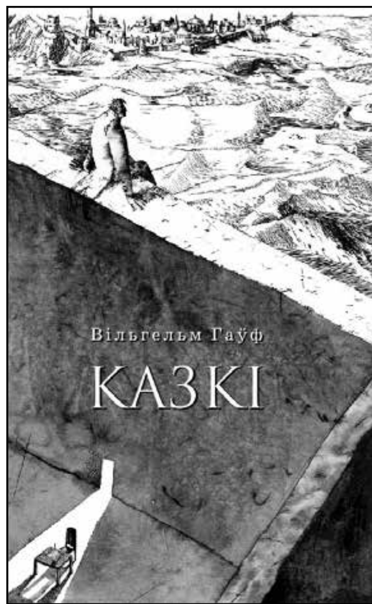
Бібліятэка на сайце Саюза беларускіх пісьменнікаў lit-bel.org папоўнілася дзесяццю тамамі Поўнага збору твораў Народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава.

Кожны жадаючы можа спампаваць кнігі ў фармаце .ePub бясплатна. Акцыя была прымеркаваная да дзён памяці Васіля Уладзіміравіча.

Выданне Поўнага збору твораў запачаткаванае ў 2005 годзе Саюзам беларускіх пісьменнікаў, Грамадзянскай ініцыятывай «Агульнанацыянальны рух «Воля народа»» і маскоўскім выдавецтвам «Время».

Казкі Гаўфа па-беларуску

У бібліятэцы часопіса «ПрайдзіСвет» «PostScriptum» і Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка» выйшла новая кніга — зборнік казак Вільгельма Гаўфа, ілюстраваны мастачкай Кацярынай Дубовік.

На сённяшні дзень гэта самы поўны збор твораў нямецкага казачніка па-беларуску. У кнігу ўвайшлі самыя знакамітыя казкі Гаўфа — «Каліф-бусел» (пераклаў Ігар Крэбс), «Маленькі Мук» (пераклаў Аляксей Жбанаў), «Карлік Нос» (пераклаў Уладзімір Папковіч), «Халоднае сэрца» (пераклаў Альгерд Бахарэвіч), — а таксама менш вядомыя творы «Адсечаная рука» (пераклала Наталля Давыдоўская) і іншыя. Усе пераклады зробленыя з нямецкай мовы. Укладальніца зборніка — Ганна Янкута, рэдактаркі — Ганна Янкута і Кацярына Мацкеўская.

Свет казак Вільгельма Гаўфа — змрочны і таямнічы. Тут адбываюцца забойствы і выкраданні, а помста і злыя чары сустракаюцца не радзей, чым падарожжы і цудоўныя выратаванні. Тут ёсць усё, што толькі магло прымроіцца нямецкаму рамантыку ў XIX стагоддзі: жорсткія і яркія гісторыі з краінаў Усходу, якіх ніколі не існавала, разбойнікі і караваны, што рухаюцца праз пустэльню, — і гэтыя вечныя героі, якіх палюбіла ўжо шмат пакаленняў чытачоў. Большасць змешчаных у кнізе перакладаў друкуецца ўпершыню.

Зборнік казак Вільгельма Гаўфа — сёмае выданне серыі часопіса «ПрайдзіСвет» «PostScriptum» і Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка». Да гэтага ў серыі выходзілі зборнік апавяданняў, вершаў і эсэ Эдгара По «Маска Чырвонае Смерці» (2011), зборнікі дэтэктыўнага («Злачынства, сэр!», 2013), містычнага («Вусцішны пакой», 2013) і святочнага («Падарунак на Каляды», 2014) апавядання, «Саламея» Оскара Ўайлда (2013) і «Прыгоды Шэрлака Холмса» Артура Конана Дойла (2014).

105-годдзе Ларысы Геніюш

Юбілей выбітнай беларускай паэткі-патрыёткі Ларысы Геніюш адзначылі ў Зэльве.

У мясцовай Свята-Троіцкай царкве адбылася памінальная багаслужба, якую ўжо традыцыйна праводзяць у памяць пра паэтку. Каля бюста Ларысы Геніюш, які знаходзіцца непасрэдна пры царкве, даследчык творчасці паэткі Міхась Скобла прэзентаваў новую кнігу пад назвай «Духу магутныя чары...», якая нядаўна выйшла ў выдавецтве «Лімарыюс». Выданне сабрала шматлікія архіўныя матэрыялы, якія яшчэ захоўваюцца нават у дамах некаторых мясцовых жыхароў. З успамінамі пра Ларысу Геніюш выступіла вядомая паэтка Данута Бічэль, якая распавяла пра той дом, у які яна прыязджала, дзе паэтка жыла разам з мужам Янкам Геніюшам.

На мерапрыемстве прысутнічала даволі шмат людзей з Гародні, Ліды, Слоніма, Мастоўшчыны, Дзятлаўшчыны, мясцовыя жыхары (на жаль, з Мінску прыехала нешматлікая група). Варта адзначыць, што на заклік мясцовых актывістаў прыехаць у Зэльву прэтэндэнтаў у кандыдаты на пасаду прэзідэнта ніхто з іх не адазваўся.

racyja.com

Думаць душой...

Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў папоўнілася чарговай кніжнай навінкай.

Кніга «Я думала душой...» для Алены Гінько — трэцяя ў яе бібліяграфіі. Аўтарка ўжо мае вершаваныя зборнікі «Самотная птушка» і «Пяшчота пры журбе».

«Такія радкі запамінаюцца, іх хочацца занатоўваць, чытаць не толькі самому сабе, — іншым аматарам паэзіі таксама», — адзначае ў прадмове да зборніка Леанід Дранько-Майсюк.

Алена Гінько — ураджэнка Пастаўшчыны, выпускніца філалагічнага факультэта БДУ, жыве і працуе ў Віцебску выкладчыцай беларускай мовы і літаратуры. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў з 2001 года.

Як можна меркаваць з назваў кніг, у цэнтры ўвагі аўтаркі — інтымная лірыка, якая перадае ўсю гаму чалавечых пачуццяў. Кранальная шчырасць і непасрэднасць у выяўленні эмоцый — тое, што будзе блізкім кожнаму чытачу. Асабліва жанчынам — бо многія вершы апісваюць пачуццёвы досвед лірычнай гераіні, якая шукае сваё каханне.

Выступ Вальжыны Морт

Адна з самых яркіх беларускіх паэтак, аўтарка пачуццёвых і гатычных верлібраў Вальжына Морт жыве ў Амерыцы ўжо восем гадоў.

Яна выступіла ў Мінску ўпершыню з часу ад'езду. Калі з'язджала, то не існавала яшчэ нават кнігарні «Логвінаў», на ганку якой Вальжына экспрэсіўна чытала свае тэксты. Ейная першая кніга пад назвай «Тоненькая, як твае вейкі» выходзіла ў Мінску ў 2005 годзе. Неўзабаве Вальжына «знікла» за акіянам, адкуль на радзіму прыходзяць весткі пра ейныя поспехі: верлібры перакладаюцца на шматлікія мовы, яна лаўрэатка прэстыжных прэміяў і ўвогуле адна з самых вядомых беларускіх паэтак за мяжой.

«Было выступіць вельмі важна, але я не ведала, ці хто-небудзь прыйдзе, ці хто-небудзь яшчэ памятае і чытае мяне. Было вельмі шмат маладых паэтаў, якія задавалі пытанні.

І не дзіва, бо маладых аўтараў Вальжына вучыць прыгожаму пісьменству ў Карнэльскім універсітэце, дзе калісьці чытаў лекцыі Набокаў. Дарэчы, у паэткі таксама шмат англамоўных вершаў, і яе часта называюць беларуска-амерыканскай аўтаркай, хоць сама яна падкрэслівае, што імкнецца пісаць пра беларусу і заўжды пра Беларусь. «Пісаць пра тут лепш там», — прызналася яна. — Усе ведаюць, адкуль я. Я паэтка з Беларусі, пішу пра Беларусь. Ні пра што іншае не пішу — ну, часам — пра Карыбскія выспы».

«З'яўленне Інфанты»

У Бібліятэчцы часопіса «Дзеяслоў» пабачыў свет новы зборнік пісьменніцы, крытыка, журналіста Людмілы Рублеўскай, куды ўвайшлі вершы, а таксама іранічныя мемуары «Бестыярый майго савецкага дзяцінства».

Філасофія, інтэлектуальнасць, шлях ад пафасу да горкай усмешкі і незнішчальны нацыянальны рамантызм — тое, што знаходзіцца ў цэнтры ўвагі аўтаркі і яе чытачоў.

У выданні сабраныя, як паведамляе анатацыя, «гістарычныя вершы-міфы пра Беларусь старасвецкую і рыцарскую, умоўныя вершы-«дакументы» пра Беларусь інсургенцкую, расстраляную... І рэаліі Беларусі сённяшняй, фантасмагарычныя і трагедыйныя, калі часам ратуе толькі іронія».

Кніга іспанкі па-беларуску

Ангела Эспіноса Руіз праз мову Купалы і Коласа «спрабуе адшукаць сябе».

Упершыню ў гісторыі нашай літаратуры з'явілася кніга іспанкі, якая піша па-беларуску. 22-гадовая паэтка пачала пісаць вершы на іспанскай мове з 6 гадоў. Пазней у яе з'явіліся творы на англійскай і французскай. Цяпер ёсць нават адзін верш па-ўкраінску. Беларускую мову яна вывучае толькі з 2013 года.

На пытанне «Еўрарадыё», чаму першая кніга выходзіць менавіта па-беларуску, Ангела адказала так: «Асоба і характар змяняюцца, калі ты пачынаеш пісаць вершы на іншай мове. І ў гэтай кніжцы я хачу адшукаць сябе па-беларуску. У гэтых вершах — частка мяне і маёй душы».

«Раяль ля мора» — гэта адлюстраванне яе асобы. Паэтка нарадзілася ў Малазе. Усё жыццё жыве побач з морам і з маленства грае на піяніна. «Нават калі я пішу верлібрам, шукаю заўжды музыку ў вершах. Для мяне музыка — вельмі важная частка жыцця».

Ангела распавяла, што фармавалася на іспанскай паэтычнай традыцыі, патрапіла пад уплыў французскага сімвалізму, і ў зборніку гэта вельмі лёгка заўважыць. Але калі пачынае пісаць па-беларуску, яе стыль змяняецца.

«Мне сказалі, што ніхто так па-беларуску не піша, прынамсі, ніхто значны ў беларускай літаратуры. Я не магу сказаць, што мая паэзія блізкая да іншай беларускай паэзіі», — характарызуе сваю творчасць Ангела.

Яна шмат вывучала беларускую паэзію. З класікаў асабліва ёй падабаюцца Купала, Багдановіч, Геніюш. З больш сучаснай паэзіі — творы Барадуліна. «Я лічу, што беларуская мова вельмі мілагучная і добрая для складання вершаў. Я гэта адразу заўважыла. Я ведаю недзе 9-10 моў. Ёсць мовы, на якіх я магу лёгка пісаць вершы, а ёсць, на якіх — не. А па-беларуску выходзіць вельмі натуральна».

Паэтка бачыць чытачамі сваёй кнігі людзей, якія шукаюць нешта новае. Яна адзначае, што яе паэзія — «крыху дзіўная». «Я бачу жыццё сімваламі. Я пішу вельмі шчыра, гэта для тых, каму прыемна чуць праўду ў літаратуры», — кажа дзяўчына.

Ангела Эспіноса Руіз пакуль не ведае, ці будзе перакладаць гэтыя вершы на іспанскую, «але ўжо шмат хто цікавіцца».

Літаратарка таксама перакладае беларускую паэзію на іспанскую мову. Сярод самых вядомых перакладаў — купалаўская «Малітва», «Ворагам беларушчыны» і «Белая яблыня грому» Барадуліна.

Унікальны праект

Напачатку лета ў кнігарнях з'явілася ўнікальная выдавецкая серыя «Мая беларуская кніга». Прапануем гутарку з пісьменнікам Уладзімірам Сіўчыкавым — адным з яе распрацоўшчыкаў, укладальнікаў, сябрам рэдакцыйнай рады.

«Літаратурная Беларусь»: — Уладзімір Мікалаевіч, нядаўна выйшлі вашыя кніжка вершаў дзецям «Кошык Велікодны» і кніга кароткай прозы «Уладзевы гісторыі». Але вас ведаюць і як выдаўца. Пад лагатыпамі «Радыёлы-плюс» і вашага прадпрыемства выходзілі такія адметныя тамы, як «Максім Багдановіч. Інтымны дзённік», «Яна і Я. Вершы і песні пра каханне», шматлікія слоўнікі, даведнікі і граматыкі, чытанкі дзеткам дашкольнага і малодшага школьнага ўзросту «Крынічка», «Залатая яблынька», «Сонейка»... А чым сёння здзіўляць станеце?

Уладзімір Сіўчыкаў: — Радуюся штодня, калі праходжу паўз «Акадэмкнігу», на вітрыне якой красуецца велізарны постар, бо меў гонар непасрэдна далучыцца да выхаду неардынарнай, унікальнай серыі беларускай класікі. Выйшла яна ў сталічным выдавецтве «Папуры», і не заўважыць яе будзе немагчыма, бо праект вельмі маштабны.

— Чым ён адметны?

— Не магу прыгадаць, каб на рынку адначасна з'явіліся — ні многа ні мала — ажно 26 тамоў беларускае класікі! Наклады аддрукаваныя сумарнай колькасцю больш за 60 тысячаў асобнікаў.

— Тамы выйшлі тыражамі па дзве тысячы?

— Так, наклад кожнага з гэтых покет-букаў (а наша класіка прадстаўлена ў такім фармаце ці не ўпершыню!) — ад 1500 да 2500 асобнікаў.

— Як вымалёўваўся гэты праект паводле імёнаў і найменняў?

— Летась сябры рэдакцыйнай рады, а гэта сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў, такія знаныя літаратары, філолагі, крытыкі і педагогі, як Уладзімір Арлоў, Лявон Баршчэўскі, Пятро Васючэнка, Міхась Тычына і ваш пакорлівы паслужэнец, пасобна склалі праекты па 25–30 пазіцый. Потым сабраліся, а ў выніку даволі гарачых дэбатаў выкрышталізавалі агульны спіс. Гэта зрэз беларускага прыгожага пісьменства ад легендаў, паданняў і казак, хрэстаматыйных і малазнаных твораў класікаў да тэкстаў сучаснікаў. Адным з асноўных нашых крытэрыяў было тое, што ў рэестр патрапілі толькі тыя творцы, што пайшлі ўжо ў лепшы свет. Але жыццё ўнесла свае карэктывы. На вялікі жаль, летась адышоў і Народны паэт Беларусі Рыгор Барадулін, і мы не маглі не дадаць том ягонае паэзіі пад назваю «Тастаме́нт».

— Вы прамовілі словы «казкі, легенды, паданні»...

— Адметнасць нашага «фальклорнага» тома «Сіняя Світа» — гэта тое, што ўключаны ў яго даволі значны раздзел легендарных казак, а многія тэксты, запісаныя ў свой час Мікалаем Нікіфароўскім, Аляксандрам Сержпутоўскім, іншымі этнографамі і фалькларыстамі, апрацавалі, пераказалі Лявон Баршчэўскі, Крыстына Лялько, Уладзімір Ягоўдзік і іншыя пісьменнікі. Давялося нямала папрацаваць над ім і мне, а таму ён мне адзін з самых дарагіх у серыі.

— «Мая беларуская кніга»... Ці ёсць яна, ідэальная беларуская друкаваная кніга?

— Першай была тая, што амаль пяцьсот гадоў таму сышла са Скарынаўскага варштата. Астатнія ідэальныя — яшчэ наперадзе.

— А якая ўяўляецца вам самай беларускай?

— Пры маім працоўным стале ляжыць «Біблія», перакладзеная Васілём Сёмухам.

— Якія творы з даўніх часоў зможа прачытаць аматар краснага пісьменства?

— З прыемнасцю назаву мемуары Саламеі Пільштыновай «Авантуры майго жыцця», якія чытаюцца як захапляльны прыгодніцкі раман, а таксама найвыдатнейшую рэч Яна Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях», пераклад якіх з польскай мовы гэтаксама выйшаў у абноўленай рэдакцыі перакладчыка Міколы Хаўстовіча.

— А не апасаецеся, што некаторыя класічныя творы досыць актыўна выходзяць у серыях «Беларускі кнігазбор» і «Школьная бібліятэка» «Мастацкай літаратуры»?

— Мабыць, накладкі тут непазбежныя, але тамы будуць адрозніваецца укладаннем, фарматам, аздабленнем, паліграфіяй, коштам... Хтосьці, скажам, прадстаўляе «Пана Тадэвуша, або Апошні наезд у Літве» Адама Міцкевіча ва ўзнаўленні «вольнага мастака» Язэпа Семяжона, а мы прапануем больш блізкі да арыгінала пераклад Пятра Бітэля. Мабыць, мала што скажа сёння нават мінчукам назва рамана Майсея Кульбака «Зельманцы», а гэта, між тым, вельмі адметны твор, што апявае Менск і яго насельнікаў пачатку мінулага стагоддзя і перакладзены з ідыш Віталём Вольскім. Пакупнік прыходзіць, да прыкладу, на Камароўскі рынак па трускалкі і знаходзіць «свайго» гандляра, робіць выбар найперш паводле пары «якасць–цана»...

— Цікава, як у вас з апошнім?

— Пастараліся зрабіць кнігі серыі дэмакратычнымі, даступнымі і па цане нават школьнікам ды студэнтам. Тамы выстаўлены сёння ў кнігарнях па 55 тысячаў. Яшчэ адна «разынка» серыі: усе тамы прадаюцца па адной цане, незалежна ад таго, 176 ці 592 старонкі ў іх.

— Значыць, вы бачыце сваімі пакупнікамі...

— Школьнікаў і студэнтаў, настаўнікаў і выкладчыкаў, а таксама ўсіх тых, хто толькі фармальна «прайшоў» класічныя творы па праграме ці мае ахвоту вярнуцца да іх і перачытаць наноў «Тутэйшых» Янкі Купалы альбо «Новую зямлю» Якуба Коласа. Тым болей, што ў серыі можна пабачыць творы, якія замоўчваліся ці былі выключаныя з ужытку паводле палітычных меркаванняў. Гэта, да прыкладу, «Запіскі Самсона Самасуя» Андрэя Мрыя і дакументальная аповесць Францішка Аляхновіча «У капцюрох ГПУ».

— А як у вас з аўтарскімі правамі? Апошнім часам здарылася некалькі прыкрых прэцэдэнтаў...

— Вопыт сведчыць, што куды лягчэй бывае паразумецца з аўтарам, чым з яго спадчыннікамі. Але мы стараліся ўлагодзіць адносіны са спадкаемцамі, і ў большасці выпадкаў гэта ўдалося. Да прыкладу, дачка Кастуся Тарасава Ганна і пляменніца Уладзіміра Караткевіча Алена Сінькевіч паставілі за ўмову, што «Пагоня на Грунвальд» і адпаведна «Дзікае паляванне караля Стаха» павінны выйсці ў пэўных аўтарскіх рэдакцыях. На вялікі жаль, не ўдалося паразумецца са спадкаемцамі Ларысы Геніюш, а таму не будзе ў нас пакуль што яе балючай і кранальнай «Споведзі». Прыкра і тое, што літаратар, які правёў каласальную тэксталагічную працу і аднавіў аўтарскі тэкст «Ліквідацыі» — аповесці Васіля Быкава, вядомай са школьнай праграмы пад назвай «Сотнікаў», — не саступіў нам тэкст, не знявечаны цэнзарскімі нажніцамі.

— Кожны аўтар у вас прадстаўлены толькі ў адным томе?

— Хочацца верыць, што серыя будзе мець шчаслівы лёс, але «ананімны» ці, наадварот, шматаўтарны ў нас памянёны ўжо фальклорны том. Покуль што зроблена выключэнне толькі для Васіля Быкава: у адзін том увайшлі аповесці «Альпійская балада» і «Пакахай мяне, салдацік!», а ў другі — толькі што згаданы «Сотнікаў» і аповесць «У тумане». За прадастаўленыя правы на іх хочацца найперш падзякаваць Ірыне Міхайлаўне Быкавай.

— А дзе можна будзе набыць гэтыя прывабныя томікі?

— Найперш у «Акадэмкнізе», у сямі дзясятках кнігарняў аб'яднання «Белкніга»: у «Кнігарні пісьменніка», «Светачы», «Цэнтральнай» і многіх іншых па ўсёй краіне. Тыя, хто сябруе з інтэрнэтам, змогуць зрабіць гэта праз парталы tut.by і OZ.by.

— То няхай шчасціць новай і, трэба спадзявацца, запатрабаванай серыі!

— Вялікі дзякуй! Хай папраўдзе будзе мець яна ўдалы працяг, «каб кнігі гэтыя прыйшлі пад стрэхі», каб беларускія чытачы пабачылі ў ёй і творы Янкі Брыля, Генадзя Бураўкіна, Аркадзя Куляшова, Пімена Панчанкі, Максіма Танка, Рыгора Семашкевіча, Янкі Сіпакова ды іншых выдатных пісьменнікаў.

Пытанні задавала
Алеся Уладзімерава

Запрашэнне да сумоўя

Зьніч. Шляхам сумоўя...: ... кантэкст ...выбранае ...успаміны ... да ўступлення ў IV кварту веку. Слонім, 2015, 520 с.

Хто аўтар гэтай кнігі, нягледзячы на пазначэнне, невядома. Літаратар Зьніч мае яшчэ і найменні, дадзеныя яго праваслаўнымі шляхамі: інак Мікалай, манах Іаан. Пры пашпартным — Алег Бембель.

Пад гэтым імем творца ў свой час выявіў сябе як музыка і навуковец (філосаф), які ў другой палове 1980-х гадоў стаў да ўсяго і палітычным дысідэнтам (у той, перабудовачны, час трэба было здорава насаліць сістэме, каб заслужыць такі статус).

Азначаныя іпастасі ў выданні цесна пераплецены. Лейтматывам кожнай з іх выступае пошук ісціны. Сэнс чалавечага існавання, тэматыка нацыянальнага жыцця, рэлігійныя матывы — усё гэта даследуецца, пераплятаецца і наслойваецца ў творчасці Зьніча. Яна прадстаўлена рознымі фарматамі — ад навуковых тэкстаў да лірычных вершаў. Акрамя таго, да выдання дастасваны матэрыялы духоўна блізкіх асобаў і артыкулы пра самога аўтара.

Відавочна, кніга мае высокую ступень суб'ектыўнасці. Настолькі высокую, што часам дзіву даешся, як у адным чалавеку без так званага, прабачце, кагнітыўнага дысанансу змяшчаюцца ўзаемавыключальныя ідэі, як, напрыклад, беларускі нацыяналізм і панславізм. Дзеля прыкладу прывядзём некаторыя цытаты. Верш «...Нацыянальная ідэя...»:

...цісьне пад сэрца — начамі — трывога:
...мкнецца пахіцыць у нас ліхадзей
місію племені — перад Богам...
місію племені — між людзей...
...імчыцца ПАГОНЯ —
і рысьсю, й галопам...
ля сэрцаў кволых...
па гонях чужых... ...гоіць...
...каб Сэрца Хрысціянскай Эўропы
білася роўна... й сьцішыўся Дых...

З іншага боку, прывядзём размешчаны літаральна па суседстве ўрывак са свежага, напісанага па слядах украінскіх падзей эсэ «...Зямля і зямляне...»: «Славянам — «на постславянскай прасторы» — прадугледжана — праз адно пакаленьне квота: да 15 мільёнаў... цяпер іх — не адна сотня мільёнаў... і яны кантралююць абшары — з больш як паловай глабальных стратэгічных рэсурсаў... для скарачэньня Славянскага пагалоўя да пазначанай «квоты» ў «постславянскім штаце» — і акупацыі яго ЗШЗ-оідамі — ужо дзясяткі год практыкуецца самы эфектыўны і прыбытковы метад: чацьвертаваньне маленькіх Славян ва ўлонні і выраб з біялагічна актыўнага «абарташнага матэр'ялу» самых дарагіх гатункаў касьметыкі, лекаў для амалажэньня састарэлых мільянераў ды іншых вельмі дарагіх рэчываў».

У такіх выпадках, думаецца, важна, на якой жа ідэйнай ноце той ці іншы аўтар заканчвае свой шлях сумоўя. У выпадку з разгляданай кнігай маем:

...і хай — ад здрадаў і нягод,
як ад патопу, — сьвет загіне, –
з каўчэжку малага майго
паўстане йзноў
мая Радзіма...

Несумненна, досвед Зніча будзе вельмі карысны кожнаму, каб разабрацца ў самім сабе.

Анатоль Трафімчык

З кнігі «Усё ўлічана. All inclusive»

Сяргей КАЛЕНДА

Зялёная кашуля

Усе ў мяне пытаюцца: дзядзька, табе ўжо хутка трыццаць, што ты ў гэтым гатэлі сядзіш? Чаму не працуеш па адукацыі? Чаму не шукаеш сур'ёзнай працы? Што з табою будзе далей? Як магчыма жыць без кар'ернага росту? Хіба ў цябе няма жадання дасягнуць чагосьці ў працы?

Я ўсім адказваю аднолькава: «Дзякуй, што турбуецеся, але ідзіце, калі ласка, у дупу!» Я шчаслівы, у мяне ёсць усё, пра што я марыў: жонка, сабака, збіраем грошы на ўласную кватэру, плануем дзіцё. Мая праца акурат такая, каб не замінаць мне пісаць, графік такі ж самы, я маю свабоду, каб таксама — пісаць прозу. Я задаволены й той часткаю волі, якая ў мяне ёсць, калі я ў гатэлі сяджу ў сваім кабінеце: бясплатны інтэрнэт, абед і вячэра таксама бясплатныя, амаль ніхто сюды не завітвае, працую з людзьмі толькі пад запіс. Што яшчэ трэба?!

Калі грамадства адштурхоўваецца, у пераважнай большасці, ад матэрыяльных кропак, я маю вялікае жаданне жыць у свеце, дзе ўсё працуе толькі на чалавека, бо самы вялікі абсурд Жыцця — гэта ўвесьчасныя ды ўсюдыісныя турботы пра свой гаманец і пакупку адна-, двухпакаёўкі... Якім чынам сталася так, што ў Цывілізацыі, створанай чалавекам, немагчыма жыць на сваю карысць і шчасце, не плануючы набыццё ежы з гіпермаркету да наступнага заробку, а проста як ёсць пасяліцца на свабоднай зямлі, вырошчваць сабе чыстую ежу і быць незалежным? Аднак абавязкова знойдзецца купка лайдакоў, якім захочацца нічога не рабіць, але атрымліваць усё дарма і называць зямлю Радзімаю, а дармовае — падаткамі. Я б хацеў жыць так, як ад пачатку было наканавана Космасам, — жыць дзеля радасці й волі жыцця, спасцігаць розум Прыроды, навукі, вучыцца наноў хадзіць і лётаць — і радавацца з гэтае нагоды. Атрымліваць сапраўдную асалоду ад снегу, які мусіў бы выпадаць на Раство, а не глядзець на панурыя вуліцы горада, хворага й атручанага выхлапнымі газамі.

Я ня бачу сэнсу ва ўсім гэтым маскарадзе, бо ўсё, што робіцца вакол чалавека, створана яго ўласнымі рукамі і нясе з сабою толькі нахабнае патрабаванне прызнання толькі ягонага адзінага Я, дыктатуры, гвалту ды індустрыяльнага шаленства.

Такім чынам, калі б я мог не працаваць, я б не працаваў, але калі я не магу не працаваць, няхай я буду сваёй працай прыносіць людзям хаця б невялікую палёгку, радасць і часам моўныя альбо літаратурныя адкрыцці.

Вось ён, мой будзільнік: спачатку сігналіць жоўта-зялёны пластыкавы корпус, і праз імгненне я адчуваю, як раптоўна спахопліваецца сабачка — на маёй галаве яго пуза й лапкі, на маёй шыі — яго галава. Ён ускоквае і, пазяхаючы з характэрным піскам, пачынае лізаць мне твар...

Вось я стаю на кухні, дзверы лядоўні адчыненыя, лядоўня выдае гукавы сігнал, каб я зачыніў дзверцу, але я заняты — я п'ю ёгурт.

Пасля процьмы сідра пітны ёгурт раніцай — тое, што трэба. Страўнік пачынае вуркатаць, рэшткі вячэрняга сідру — ціснуць на мачавы пухір.

Потым я заходжу ў пакой, жонка яшчэ спіць, сабака, джэк расэл тэр'ер па мянушцы Хурма, усё яшчэ чакае свайго недарэчнага гаспадара. Я нацягваю джынсы, розныя па колеры й фактуры шкарпэткі... Зашпільваю цёмна-зялёную, як лісце ў жніўні, кашулю — паверх зялёная куртка і парваныя кеды («бо якая розьніца, колькі год тваім кедам, калі ты стаіш у іх на ходніку ў Бэрліне» — таму мне абсалютна нецікава, у якім стане мае кеды), паверх курткі — карычневая скураная сумка праз плячо. Я гатовы гуляць, але, як звычайна, не гатовы ехаць на працу, таму лагічна, што ў яблыневым садзе я затрымаюся крыху даўжэй... З сумкі праз плячо дастаю арганайзер, удакладняю планы на дзень, правяраю, ці захапіў з сабою кнігу.

Ніхто ня зможа адняць альбо скрасці маіх каштоўных хвілін, калі я атрымліваю самае вялікае адкрыццё кожным разам, калі я для сябе асабіста дасьледую прыгажосьць, калі назіраю, як В. спіць, і калі даследую для сябе новыя пачуцці любові й пяшчоты, калі назіраю за маленькім Хурмой; я разумею, што маё жыццё мае сэнс і мае права існаваць, і я маю права быць тут і цяпер, і мне неабавязкова жыць дзеля таго, каб прыносіць карысць грамадству, як гэта выбіта на скрыжалях запавету сучаснасці, мне дастаткова ведаць, што я зарабляю грошы для сваёй маленькай утульнай сям'і...

Хурма застаўся дома, я зноў на вуліцы, цяпер ужо іду праз двор да метро, вакол неахайна запаркаваныя машыны, адна на адной, нагадваюць ці то сублімацыю гаспадароў, ці то помсту Прыродзе...

Стараюся адцягнуць увагу ад аўта-армагедона, уключаю на плэеры аўдыёкнігу. Сёння пачынаю слухаць тэтралогію Пэтэра Хандке, спадзяюся на сапраўднае адкрыццё.

Чорная кашуля

Раніца. Не так даўно мы пераехалі ў здымную кватэру насупраць рэчкі й вялікага парку... Пачаўся чэрвень, я ўжо пакутую на алергію, стан такі, быццам бы ў носе ўключылі адмысловы кран саплей, я смаркаюся кожную хвіліну, а калі не смаркаюся, то чхаю. Да дактароў я не хаджу, і ўжо які год запар першы месяц лета ў мяне зусім нярадасны. Што казаць, хакей прайшоў і можна падвесці колькі вынікаў, акурат пакуль я прасую сваю чорную кашулю, бо ў гатэлі цяпер палова персаналу ў чорным гарнітуры, было так вырашана, бо элегантна.

У галаву прыходзіць процьма вясёлага і сумнага, звязанага з травеньскім святам. Вось мне распавядала сяброўка, як перад хакеем у бальніцы хуткай дапамогі цалкам вызвалілі цэлы рэанімацыйны аддзел ад рэанімаваных, набралі найкаштоўных працаўнікоў, выкшталцоных медсясцёр і загадалі чакаць хакеістаў. Загад быў такі і падрыхтоўка ў такіх маштабах, быццам чакалі пацярпелых з вайны, а не паламаных з гульні. Па выніку за тры тыдні ў рэанімацыю паступіў толькі адзін хакеіст — фін. І вось уявіце, амаль усё навокал — жудасць і жах: старыя пафарбаваныя сцены, металічны посуд, кепска памытыя «гранёные стаканы», койка і нават накладкі ад расцяжэнняў ірваныя! Вядома, медсёстры насілі хакеісту ежу ў талерках, якія прынеслі з дому, і ў сваіх жа кубках запраўлялі гарбату.

Я адразу паставіўся да гэтага «свята» негатыўна, бо ёсць такая рэч, як «Не гуляй у гульні з дыктатарам», тым болей яшчэ да адкрыцця чэмпіянату навіны не цешылі: аднаго грамадскага актывіста затрымалі за хуліганства і далі дваццаць сутак, другога дзеяча закрылі на пятнаццаць сутак арышту... Я, вядома, не хаджу на матчы, але ўсё роўна здарылася так, што стаўся пасіўным заўзятарам, так бы мовіць — я не мог не стацца ім з тае прычыны, што хакей прасачыўся паўсюль, нават у маю прыбіральню, сны і ежу...

Як вынік — падрыхтоўка да чэмпіянату ачысціла горад ад усяго: ад смецця, нязгодных, ад усёй «пятай калоны» і прастытутак, якіх звезлі са «стаметроўкі» на Акрэсціна. Ніхто з прыезджых не мусіць бачыць, што ў нас камусьці няўтульна жыць і што ў нас ёсць прастытуткі. Тут, вядома, усё атрымалася наадварот, бо па гатэлях і апартаментах хапала і прастытутак, і персаналу, якому няўтульна і які нязгодны з сучасным становішчам, калі даляр і еўра няспынна кожны дзень дадаюць сабе па сто рублёў масы, калі большасць баіцца за словы кіраўніка краіны, што яшчэ ён плявузгне: за Украіну, супраць Украіны, уводзім расійскія войскі альбо не дазволім распальваць вайну... Навошта хаваць прастытутак у малпоўнях, калі палітычная прастытуцыя ў краіне на такім пачварна высокім узроўні, што нават ужо не сорамна, і даводзіцца, сціснуўшы сківіцы, назіраць за гэтым, трэскаючы валідол...

У наш гатэль засяліліся замежныя каманды. Фінскія спартоўцы кожны дзень скардзіліся, што вакол іх зашмат людзей. Яны думалі, што кіроўчы персанал адразу кінецца вызваляць калідоры дзеля фінаў, але калі гэтага не рабілі для зорак сусветнай велічыні і нават для дыктатараў, тады чаго яны хочуць? Чэшская зборная атруцілася, праляжалі хакеісты суткі ў бальніцы пад кропельніцамі, хацелі пісаць скаргу на гатэль, але дактары адразу злілі інфармацыю, што чэхам варта было б проста нармалёва закусваць.

Менск напоўніўся рознымі мовамі, што было абсалютна дзіўна для гэтага адпаліраванага горада.

Хакей для беларусаў не проста гульня, гэта таксама і спосаб адмыць грошы, і аднachасова заляцанне чыноўнікаў да прэзідэнта. Усе былі здзіўленыя, што чэмпіянат ніхто не байкатаваў, усе краіны і каманды прыехалі, і наконт гэтага першыя дні ўлада праз навіны завастрала ўвагу...

І вось прайшло літаральна некалькі дзён, а ўжо машыны з расійскімі нумарамі падрапаныя цвікамі, падкладзены цыдулкі пад дворнікі з праклёнамі...

А талісман чэмпіянату? Гэты няўдака зубр у хакейнай форме і на каньках, гэты дурны вобраз, якога ў народзе назвалі Валерам. А што, гучыць — волат Валера. Як толькі з яго ні кпілі, але хлопец, ці хлопцы, якія працавалі ўнутры гэтай ляльки на гульнях, прыводзілі ў экстаз абсалютную большасць. Валера катаўся ў мужыкоў на каленях. Валера рабіў сэлфі разам з прыгажунькамі. Скокаў у натоўп, падаў і катаўся ў праходах... Валера заслужыў быць аднначасова і сімвалам і сумам чэмпіянату, бо такую недарэчнасць немагчыма ўспрымаць адназначна.

У горадзе назіраліся незвычайныя рэчы: міліцыянеры ўсміхаліся, ніхто нікога не затрымліваў увечары, можна было адчуваць свабоду перасоўвання і жыцця. Было такое ўражанне, што ты сам шпацыруеш па праспекце замежнага горада, што гэта ты кудысьці з'ехаў на хакей, а не хакей прыехаў да цябе!

Шмат хто пачаў вельмі добра зарабляць на жытле. Некаторыя кватэры здаваліся па тысячы еўра за суткі, некаторыя пакоі здавалі па трыста... Беларусы апантана стараліся хоць крыху, але падзарабіць, і амаль у кожным двары Менска магчыма было назіраць джыпы з расійскімі нумарамі, якія коламі заязджалі на газоны, на дзіцячыя пляцоўкі. І вось такая двухбаковасць: тыя, хто не здае свае кватэры й пакоі замежнікам, абураюцца неахайнай паркоўцы, а тыя, хто здае, моўчкі трываюць: анягож, беларусу не абвыкаць — трываць.

Адна з гатэльных супрацоўніц так разышлася падчас чэмпіянату, што знікла з дома на тры тыдні. Бацькі званілі кіраўніцтву гатэля і прасілі, каб на іх дачку хоць хтосьці паўплываў... Дзяўчына і без чэмпіянату злоўжывала алкаголем, а цяпер яна кожную раніцу прачыналася ў іншых ложках. Інтэрнацыянальнае братэрства прывяло дзяўчо да таго, што яна здолела сабраць цэлую калекцыю заўзятарскіх шарфоў і тры хакейныя формы: фінскую, латвійскую і расійскую. Кіраўніцтва паабяцала штосьці зрабіць, бо шкада чалавека, і пачало сачыць за тым, каб тая хаця б прыходзіла на працу без спазнення і алкагольных параў і сыходзіла ў час, але гэта прывяло толькі да таго, што яе давялося звольніць...

А гэтыя «цэнтры гасьцепрыймства»!? Цуд! Сумесь Кафкі, Даўлатава і Венечкі Ерафеева, шалёная сумесь!

А гэтыя сутычкі беларускіх і расійскіх фанатаў на Нямізе? Сценка на сценку!

Шмат пра што можна яшчэ ўспомніць, але ў мяне не так шмат часу, бо чакае праца і кашуля мая гатовая. У горадзе кожны месяц цяпер адчыняецца па гатэлі, горад быццам рыхтуецца апантана выйсці на міжнародны ўзровень па колькасці турыстаў, і вось у метро паўсюль беларуская лацінка, і турыстычныя стэнды пасля хакею нікуды не падзеліся, відавочна, шмат турыстаў з'ехала, але вунь у маім двары цяпер ёсць магчымасць часта бачыць маладую сямейную пару афрыканцаў, вось я ў краме ў чарзе — і перада мною японцы, вось я еду на ровары — і мяне абганяе нейкі ямайскі хлопец на сваім стрыт-байку...

Я планаваў пасля хакею звольніцца з працы, але пакуль што не магу, няма куды ісці, а мне патрэбны пастаянны заробак, каб часопіс трымаўся, каб плаціць за здымную кватэру, каб мець магчымасць з'яжджаць кудысьці і пісаць... Менск нарэшце аброс гатэлямі рознай якасці і велічыні, увесь персанал, як фарэль на нерасце, скача то туды, то сюды, кожны хоча ўладкавацца ў новым гатэлі на больш якасную і грашовую працу, а я, бы той вулкан, нікуды не сыходжу, але ўжо пачынаю капціць і калі-небудзь выбухну.

Рэшта жыцця

Леанід ГАЛУБОВІЧ

***

Прыснілася:
стаю аднаасобна
сярод усхваляваных пачаткоўцаў,
якія перад публікай шматлюднай
чытаюць свае вершы па чарзе...
І раптам
заяўляецца Разанаў
Алесь, і прыпыніўшы іх,
ім кажа:
«Паслухайце,
тут ёсць адзін паэт, —
і на мяне паказвае, —
чытайце...»

Ад нечаканасці
і пераляку
я нейкі верш няўцямна прабубніў,
не помню чый,
прынамсі, сам такіх
ніколі не пісаў я...

Мне доўга пляскалі
ў гудлівай і паўзмрочнай
багемнай зале,
шэпчучы наўслед:
паэт...
паэт...

Цяпер я часта згадваю той сон,
і ўсё-ткі не магу ніяк успомніць
ні верша, што тады чытаў,
ні аўтара яго,
што быў адзіным
паэтам сярод нас
у тым натоўпе...

Кошт паэзіі

На зямлі столькі паэтаў —
адметных і розных,
што іншым разам задумваешся —
а навошта? —
хіба канкрэтны чытач можа
ўмясціць у сабе гэтулькі
створаных імі
адмысловых вобразаў і метафар?!
Чытачу
дастаткова і аднаго верша,
каб напоўніць сваю істоту
прыгожым змыслам...

Але паэтаў,
даў Бог,
бы кветак у навакольнай прыродзе,
кожная з якіх мае сваё імя
і па-свойму красуе
для выпадковага вока
і нечаканай душы...

Вядома,
што многім з іх
не хапае пашаны,
вялікіх прэмій
і нават дробных,
больш за тое,
нават не кожны
паспявае накрэсліць сваё
сапраўднае прозвішча
ў вершаваным нататніку...

Успомнілася,
як дзесяць гадоў таму,
патэлефанаваў мне знаёмы
аднагодак вясковы,
даўно ўжо сталічны жыхар,
сантэхнік на пенсіі:
«Слухай, Лявон,
у мяне да цябе просьба.
Малодшы мой скончыў школу,
не паступіў, але ўдала ўладзіўся
на грашовую працу...
І вось — бяда!
Апошнім часам
стаў усё менш цікавіцца справай,
а панадзіўся пісаць... вершы...
Ты б пабачыў яго —
здаровы бугай,
кроў з малаком,
выліты я —
а нізашто прападае!
Сорамна людзям сказаць,
але табе можна,
бо ты ж і сам пішаш...
Лявон, прашу,
пагаварыў бы ты з ім
ды адвадзіў яго ад глупства»...

Тролю ў адказ:
«А раптам
стане твой сын знаным паэтам,
прэмію Нобелеўскую атрымае?!»

«Смяешся...
Навошта нам гэтыя брошкі,
яны яму не да твару...
Трэ на жыццё зарабляць...»

«Дык жа да брошкі, — кажу, —
дадаюць і мільён даляраў...»

Задышлівая паўза на тым баку...

«То я ж і кажу,
Лявон,
пагавары ты з ім,
глянь...»

Небяспечнасць прагнозаў

«З заўтрашняга дня на тэрыторыі
нашай рэспубліцы
чакаюцца зацяжныя дажджы...» —
папярэджваюць сіноптыкі.

А сёння яшчэ такі сонечны дзень!..
Піць бы свой час напоўніцу
і ціха цешыцца
гэткім ясным
станам жыцця...

Але я чамусьці ўвесь час
думаю пра заўтрашнія дажджы:
пра заваконную шэрасць
і душэўную нэндзу,
абтрапаны чорны парасон,
лужыны пад нагамі,
халодныя кроплі за каўняром,
адсырэлы абутак,
кашаль,
макроты,
брудныя сабачыя лапы,
якія трэба мыць
ранкам і вечарам...

(Прагнозы пазбаўляюць мяне
добрай часткі здаровага ладу жыцця
і праблісках аптымізму.)

Ну як, скажыце мне,
перажыць гэты
заўтрашні,
спрагназаваны сіноптыкамі,
перыяд непагадзі,
калі я ўвесь час думаю пра гэта,
не зважаючы на яркае сонца,
што сёння пакуль яшчэ ззяе
над маёй галавою?..

***

Кажуць, свет зямны перанаселены:
больш за сем мільярдаў чалавек!..
А ў мяне такая пустка ў сэрцы —
хоць бы хто пастукаўся калі...

***

Дзень учарнеў, як ноч —
такі неадольны боль!
А здаецца, яшчэ й не жыў...
Завошта, Госпадзе?!

Нядаўна памёр малады сусед,
а месяц таму — сябар вясковы,
і на магіле малодшага брата
зямля яшчэ не прасела...

Помню,
на іх пахаваннях,
смуткуючы, думаў:
ну, што тут зробіш,
такі ўжо іх вырак,
Гасподзь забірае лепшых...

А што ж не так
у маім выпадку?!

Пераезд

Прыехаў на саракавіны
на Паўночныя могілкі.
Гляджу ад аднаго краю
і другога краю не бачу,
цёмна ў вачах —
безліч памерлых...

Назад вяртаюся
прыгарадным аўтобусам,
ледзь праціснуўшыся
ў душны салон, —
поўна людзей!
І кожны хоча як найхутчэй
даехаць да свайго прыпынку...

Думаю,
па часе ўсеўшыся,
як усё ўраўнаважана
на гэтым свеце,
нехта ў дарозе сыходзіць,
саступаючы табе месца,
і ты, уладкоўваючыся,
едзеш далей,
з удзячнасцю памятаючы яго,
пакуль не сыходзіш сам...

***

Многія сцвярджаюць,
што пражылі б сваё жыццё
паўторна,
нічога ў ім не мяняючы,
калі адказваюць на пытанне,
ці змянілі б яны што ў ім,
каб мелі такую магчымасць?

А я не змог бы
жыць другім наваратам:
перачытваць цікавую кніжку,
пераглядаць упадабаны фільм,
бясконца слухаць забойны хіт,
пісаць падобныя, як блізняты, вершы...
Я не магу трываць паўтораў...

Як можна жыць,
ведаючы жыццё
наперад?!

А вось
нанова
я жыць пагадзіўся б,
калі б меў такую магчымасць,
нібыта Хрыстос,
якога да гэтай пары
ніхто так і не змог распазнаць
пасля ўваскрашэння...

***

Седзячы ў мяккім фатэлі,
пераглядаем сваё мінулае,
стомлена перамошчваем
пройдзены намі шлях,
прыбіраючы з яго бруд
і рознаю непатрэбшчыну...

Сціраем сырой анучкай
сонечны пыл на пісьмовым стале,
кладзём чысты аркуш паперы —
і пішам сабе
бездакорную аўта-
біяграфію...

12 жніўня Леанід Міхайлавіч Галубовіч адзначыў свой 65-гадовы юбілей.
Сонечна жадаем нашаму паважанаму аўтару здароўя, душэўных радасцяў і доўгага веку на працяг пісання аўтабіяграфіі — і жыццёвай, і творчай!

Тры пярсцёнкі

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

Калі яна пачала любіць і цаніць рэчы? Невядома. Гэта прыйшло ў сваю пару, як прыходзіць, скажам, палавая спеласць. Але, паколькі пытанне ўзнікла, паспрабуем адсачыць некаторыя этапы жыцця і фарміравання асобы.

Ранняе дзяцінства было сцёрта. Памяць, намагаючыся пранікнуць праз шэрую завесу, натыкалася на пару нязначных эпізодаў. Усё астатняе як быццам хто закрэмзаў, заштрыхаваў графітавым алоўкам. Так бывае ў дзяцей (яна чытала), якія раслі без бацькоў.

Бацькі насамрэч нікуды не падзеліся, яны існавалі. Жылі і працавалі ў суседнім раёне і, вядома ж, наведвалі сваё першае дзіця, пакінутае ў бабы з дзедам. Але, зноў жа, ніводнага іх прыезду нейронамі не зафіксавана — ні эмацыйных успляскаў, ні постацей, ні падарункаў. Ні цацак, ні лялек, ні кніжак — нічога… Ну не магло так быць! Калі прыязджалі, то нешта ж прывозілі…

Сапраўднае жыццё пачалося тады, калі бацькі ўрэшце пабудаваліся і забралі дачку да сябе. Свет пашырыўся, набыў колеры і адценні. Невыразная плоская карцінка займела аб'ём, а статычны кадр — рух. Запаміналася ўжо ўсё: смак папяроўкі, мышы ў калгаснай пуні, нежывое кацяня на руках…Нават такі забаўны эпізод: да суседкі прыехаў дарослы сын, лётчык, і яна густа прысыпала тварык мамінай пудрай. Спыталіся — з якой нагоды. «Юзік прыехаў», — прызналася дзяўчынка. Прамата і залішняя шчырасць заўжды былі яе асноўным недахопам.

Яна памятае, як збіралася ў першы клас. (Маці, як заўсёды, была на працы.) Думала, як правільна — надзець адны панчошкі ці на іх яшчэ і шкарпэткі? Панчошкі трымаліся дзякуючы шырокім гумкам, якія пераціскалі ногі. Ці не з-за тых варварскіх вясковых гумак яна ўсё жыццё пакутуе на варыкоз?!

З якогась паўднёвага санаторыя бацька аднойчы прывёз шаўковы піянерскі гальштук і салатавыя стужкі. Ні ў кога ў школе не было такога агністага гальштука! Звычайныя, штапельныя, перад ім выглядалі вартымі жалю анучкамі. Капронавыя стужкі, праўда, былі мяккімі, правісалі, але ўсё роўна на «хвосціках» выглядалі святочна. Здаецца, гэта быў першы і апошні бацькаў падарунак.

Яна памятае многія свае юнацкія сукенкі. Цёмна-зялёную, з тафты, якую падпсавала швачка: узяла ды выкаціла проймы… Карычневую, з доўгім рукавом… Сама брала тканіну ў ГУМе; голенькі прылавак, а на ім адзіны бабулін скрутак. Ліловую, атласную, уласнаручна перашыла на дзедавай дарэвалюцыйнай машынцы… У гэтай сукенцы яе, першакурсніцу, угледзеў адзін мінскі скульптар і чыста па-мастацку захапіўся. Толькі ў гэтым колеры хацеў яе зваяць, увасобіць (як быццам ён жывапісец!), але больш яны не перасякаліся і зноў сустрэліся ў яго майстэрні праз гадоў трыццаць.

Яшчэ ў яе была эфектная чорная сукенка з залатой устаўкай спераду і пышнай, ніжэй таліі спадніцкай. Худзенькая швачка ў атэлье трымала ў вуснах шпількі, падколваючы ніз. Сукенку яна мо пару разоў надзела, а потым тая за гладыш малака перайшла да суседскай дзяўчынкі.

А дзе ейны выпускны ўбор? Ён паслужыў двойчы: не давялося купляць новае на вяселле. Няпоўныя два гады раздзялялі дзве значныя падзеі. Вэлюм таксама быў арыгінальны — у выглядзе пышнага банта. Ні ў кога такога не бачыла! Як і ўсё астатняе, выпускное-вясельнае некаму сплавіла маці.

Заўважце, яна яшчэ не навучылася берагчы і захоўваць любімыя рэчы, і нават іх кантраляваць. Яна іх толькі запомніла. Як і залаты школьны медаль, што згубіўся пры пераездзе.

У старэйшых класах насіла яна «маленькую», падрэзаную пад грудзьмі светлую сукеначку са штучнай тканіны. Вельмі пасаваў ёй, тоненькай, такі фасон! У той сукенцы паехала яна на першае сваё дарослае мерапрыемства — вяселле ў «Заходнай». Няйначай, маці арганізавала, каб дагадзіць прыяцельцы- бабулі. Бабуля часта бывала ў іх дома і раз-пораз ужывала слова «цёнгле».

Ехаць давялося з незнаёмымі людзьмі ў незнаёмае месца. Пра Заходнюю яна, вядома ж, чула, але не ведала, што былая польская мяжа знаходзілася зусім блізка, за некалькі кіламетраў ад іх вёскі. На ўроках гісторыі пра гэтую акалічнасць не гаварылі. Яна добра вучылася, запомніла б…

Была восень. Магчыма — кастрычнік. Хто там жаніўся, засталося за кадрам. Чужая вёска, чужая моладзь, пераходы па густой гразі з хаты ў хату… Мясцовыя хлопцы адзін перад адным даставалі з кішэняў бялюткія, загадзя падрыхтаваныя насоўкі, каб паклясці іх спадарожніцам пад ногі альбо выцерці туфелькі. Яна аж адхіснулася ад такой гжэчнасці: як, такое бялюткае — у бруд?!

Адзін з хлапцоў пачаў да дзяўчыны чапіцца. Не так мо сама яна яго зацікавіла, як ейны пярсцёнак — круглы, як пячатка, чорны, з натуральнага каменя. Як бы жартам ён расціскаў сілком дзявочыя пальцы, вярэдзіў руку — здзіраў пярсцёнак. Урэшце зняў, забраў. І не вярнуў. Чаму яна не абуралася, не патрабавала свайго?

Так яна страціла першую ўласную рэчч. Вярнуўшыся з вясельнага тлуму, даведалася пра смерць дзядулі — таго самага, які з бабуляй яе гадаваў, і беспрытомная з'ехала на падлогу па вушаку.

Другі пярсцёнак — залаты, з доўгенькім далікатным бурштынам — прадала дваюрадная сястра. Не ёй, а роднай цётцы, з якой цесна і неяк падазрона сябравала. Сястра толькі што вярнулася з Далёкага Усходу, куды выправілася з сям'ёй на заробкі. Муж там і застаўся, знайшоў другую, затое золата трохі прывезла і збывала сярод сваіх.

На той час наша безыменная гераіня была і замужняй, і дзетнай, жыла асобна ад бацькоў. Пярсцёнак, аддадзены матуляй, ляжаў у шкатулцы з таннай біжутэрыяй. (Ланцужкі, кулончыкі, усемагчымыя вісюлькі заўжды боўталіся на яе кофтачках і світэрках.) А тут раптам надарылася госця, вада на кісялі — жонка мужавага брата другой стрэчы. Брат адбываў тэрмін за кепскія справы, муж знаходзіўся на працы. Ён і запрасіў, перасекшыся, сваячку. Твар В. падаўся праставатым, нават грубаватым. Магчыма, тая нават выпівала, але гаспадыня прыняла яе з адкрытай душой. Па-жаночы паразмаўлялі, пабедалі, паняньчыліся з малой дачушкай. (Другой ужо, большая была ў школе.) І далей, што стала ясна праз многа гадоў, яна павяла сябе па мацярынскім сцэнары: ёй захацелася зрабіць навспечанай радні штосьці прыемнае. Дастала з шафы шкатулку, перабірала драбязу… І выбрала на падарунак пярсцёнак з бурштынам — не, не той, а іншы, у простай, металічнай аправе.

У наступную суботу, без папярэджання і дамовы, зноў з'явілася тая ж жанчына. Ужо і дапамагчы імкнулася: перапаласкала пялюшкі, а гаспадыня панесла іх вывесіць на двор, на прасушку. Госця, як падалося, выглядала напружанай (стрэс выдавалі вочы) і хутка адкланялася.

Ці трэба гаварыць, што залатога пярсцёнка не стала? Яна расхвалявалася і адправіла мужа з візітам, каб запатрабаваў і вярнуў дарагую рэч. Муж нехаця паехаў, па-сваяцку там выпіў і вярнуўся ні з чым. Так праявілася яго фамільная мадэль паводзінаў — ва ўсіх сур'ёзных, важных момантах збягаць у кусты.

Шмат разоў у жыцці яна спрабавала дабіцца ад мужа рашучасці альбо прынцыповасці — з тым самым нулявым вынікам, а бывала, што і з рваннём нерваў, марнай сваркай, разладам… Змірыцца з непрымальнай мадэллю паводзінаў — не адпаведнай яе ўяўленням пра «мужчынскае плячо» — было немагчыма, як і змяніць гэтую мадэль.

Мала таго: пры ўзнікненні вострай супярэчнасці ў жонкі з кім-небудзь, ён маўкліва і непахісна станавіўся на іншы бок. Пры гэтым напоўніцу карыстаўся ўсімі дабротамі сям'і і шлюбу, усё менш беручы на сябе адказнасць хоць за што.

Такім чынам, першы пярсцёнак у яе адабралі, другі — подла выкралі з дому, а трэці сам па сабе злузаўся з пальца, як быццам не хацеў на ім быць. Абручык быў залатым, але не шлюбным.

Так атрымалася, што жаніліся яны без абмену пярсцёнкамі. Свякроў не парупілася, маці не азадачылася, жаніх змоўчаў, а яна — хіба магла яна памятаць пра такую дробязь? Галоўнае, што ён побач, яны разам назаўсёды, арганізацыяй вяселлля займаліся бацькі, дык і адказнасць на іх.

Тонкі абручык муж набыў самастойна і перадаў «пёршародцы» ў радзільны дом. Нехта ж сказаў пра такую традыцыю: упрыгожаннямі выказваць сваю ўдзячнасць, сваё прызнанне. Яго і насіла ў якасці шлюбнага на правай руцэ.

У кабінеце, дзе яна працавала, знаходзіліся трое: яна — у роскваіце жаноцкасці, перадпенсійнага ўзросту спакойны мужык і новая супрацоўніца, дзеўка гадоў пад трыццаць. Разнаёміцца яны не паспелі, ды і не мела гэта ніякага значэння для развіцця будучых падзей. К тым гадам у жанчыны ўжо праявіўся сверб да ўсемагчымай грамадскай працы, якую ніхто іншы не тое што рабіць не будзе — проста не здагадаецца зрабіць.

Уздумала яна памыць плафоны люстры, якая сто гадоў вісела некранутай і яшчэ б столькі сама правісела над іх галовамі. Хтосьці плафоны па яе просьбе зняў, яна набрала вады ў пластмасавую карзінку для смецця і даручыла частку працы маладзейшай. Ажно глядзіць — неяк у той руке не так служаць, быццам упершыню ім давоздзіцца займацца такой цяжкай справай, як мыццё шкла.

Плафоны былі рашуча адабраны і вымыты. Праўда, штосьці дзынкнула падчас працэсу. Брудную ваду яна выліла ў туалеце. Так падарунак любага і дарагога быў уласнаручна змыты ў каналізацыю.

Знакаў тады яна яшчэ не разумела, значэння страце не надала. Толькі прыкрасць адчула ды злосць — на сябе саму і на каляжанку-няўмеку. А ўжо ж такі быў выразны, такі красамоўны сігнал! Хіба што сляпы не заўважыць.

Невідушчасць да відавочнага дапамагала часта. Перш за ўсё — не дзейнічаць, нічога не рабіць для змены сітуацыі. Бо дзейнічаць боязна, небяспечна. Дзеянне патрабуе выдатку сіл і нерваў. Ці не былі яны з мужам падобнымі гэтым, як дзве кроплі вады?

Прытоеная, неўсвядомленая варажнеча, як іржа, раз'ядала іх саюз, пакуль яе вочы ўрэшце не адкрыліся. Тады стала ясна: яна жыве на папяліішчы ўласных ілюзій, да таго ж з чалавекам, які ёй банальна карыстаецца. Дзейнічаць-такі давялося. Ды калі яна ўрэшце падала на развод, ён адчайна супраціўляўся — паўгода зацягваў справу, пакуль суду не надакучыла імі займацца.

Тры ўпрыгожанні, ніяк паміж сабой не звязаныя, згадаліся і выстраіліся ў адзін лагічны ланцуг. Тры пярсцёнкі — як тры дыягназы. Першы — сведчанне няздольнасці абараняцца і асаджваць нахабаў. Другі — прыкмета залішняй даверлівасці і няўмення разбірацца ў людзях. Трэці… Ох, з трэцім складаней… Ды Бог з ім, яна даўно адпусціла і гэта, і папярэднія, і многае іншае. Не адпускаецца толькі тое, што не дадалі.

…Не спалася, думкі снавалі-бегалі. Яна паднялася, каб запісаць «паток свядомасці», паглядзела на гадзіннік — тры гадзіны ночы. Нічога сабе! Во папёрла!.. За шклом секцыі цьмяна паблісквалі крышталёвыя чарачкі і вазы, шкляныя фігуркі, керамічныя сувеніры, бурштынавыя бранзалеты, пацеркі з рачных пярлін, ракавінкі, яшчэ нейкая мілая дробязь. На сцяне віселі малюнкі ў рамках. А на камодзе ў радок сядзелі падараваны ўнучкай заяц і знойдзеная на вуліцы разяватая малпачка.

Люты — сакавік 2015 г.

27 жніўня Галіна Анатольеўна Каржанеўская адзначыла свой юбілей.

Шчыра жадаем нашай аўтарцы доўгага сонечнага лета і ўзнёслай радасці!

Ложа свету

Эрыка ДЖОНГ

Эрыка Джонг (Erica Jong) — сучасная амерыканская пісьменніца. Нарадзілася ў Нью-Ёрку ў 1942 годзе ў сям'і перасяленцаў-яўрэяў з Беларусі (Дзятлава). Піша вершы і прозу (у 2006 годзе часопіс «Playboy» у сваёй версіі самых сэксуальных раманаў у гісторыі чалавецтва паставіў яе кнігу «Я не баюся лётаць» на 13 месца). Лаўрэат італьянскіх літаратурных прэмій.

Паэзія Эрыкі Джонг дэманструе яе рэдкі талент: вынаходлівасць, дасціпнасць, энергію, шчырасць і даступнасць. Крытыкі шчодра ўхвалілі паэзію Джонг. Вось што пісаў часопіс «Лайбрары Джорнэл»: «Энергія фантазіі, сучасныя тэмы, ідыёмы робяць Эрыку Джонг адной з тых, хто верне чытача да паэзіі».

Краявіды

Маім бацькам

Чые гэтыя малыя рашучыя постаці
з галовамі ў турбанах,
што крочаць
да дарычных храмаў
у сярэдневяковых галеонах
са старажытнымі замкамі на заднім плане?
Яны гавораць і нешта
паказваюць рукамі ў паўцемры,
вядуць валоў і нясуць скруткі
на антычны бераг мора,
што спіць ля гары гатычнай.
Паблісквае сонечнае, месячнае
і зоркавае святло
на тэатральным моры.
Аблокі гойсаюць
па небе. Ветразі дыбам.
Вецер спіць.
Чаму гайдаюцца сцягі?
Чый гэта краявід?
Чыімі сіняватымі схіламі сталі
гэтыя замкавыя пагоркі?
Якая цемра агарнула
зімовы поўдзень?
Чыя гэтая цемра,
гэтая цёмная галерэя?
Падумай добра — вецер,
Клод Ларэн,
Тэрнер малюе
святло Венецыі,
І паказвае
свае сапраўдныя
колеры.

Без узаемнасці

Спускаючыся праз аблокі,
што выглядаюць
як кіты і акулы,
дэльфіны і пінгвіны,
пеліканы і чайкі,
мы бачым пурпуровыя
пагоркі
зялёнасэрцай выспы
між вулканічных скалаў,
што купаюцца
ў кобальтавых водах.
Бачым
рыфы белых каралаў.
Уладараць тут
марскія вожыкі і губкі,
плыве сюды маркі шчупак,
едуць турысты.

Гэтай зямлі дыктатар — сонца.
Сакрэтная паліцыя —
вабны чарота водар.
Расце тут на ўзвышшы
франжыпані (язмін такі).
Даліны пахнуць соллю,
пахнуць морам.

Хачу купіць яго,
схавацца тут,
застацца тут,
вучыць людзей
пісаць, чытаць,
ладкаваць зоркі
на высокіх пальмах.
Вучыць медузаў
не кусацца.

О, цёмнае віно вулкана!
О, згорнуты парашут,
паўнюткі пацалункаў!
О, кавалкі сіняй бутэлькі,
перамолатыя
у каштоўныя камяні
марскім пяском!

Той, хто любіць астравы,
павінен любіць мора.
А мора не любіць
нікога,
яно любіць
толькі сябе.

Егіпталогія

Я сфінкс,
я жанчына, закапаная ў пясок
да самага падбародка.
Я чакаю археолага,
каб раскапаў мяне,
дастаў маю шыю і грудзі,
агаліў мае рукі
і разгадаў маю таямніцу.

Ніхто яшчэ гэтага не зрабіў
з часоў Эдыпа.
Гляджу на піраміды, што
уздымаюцца, як худыя грудзі
з сухога цела Егіпта.
Мая пладавітая рака цячэ ўнізе —
прыгожае царства.
У жанчыны павінна быць дэльта
з такім багатым глеем,
карычневым, як ягадзіцы
Нубійскіх царыц.
Мая шаноўная,
чаго прыехала ў Егіпет?
Атон і Яхве ўсё яшчэ ворагі.
Майсей вядзе людзей
і гаворыць пра віну.
Голас вулкана
не заціхае.
Рэлігія смерці —
жанчына пахавана жывой,
тысячагоддзямі
пясок перасыпаецца па маёй галаве,
мая эротыка — пустыня,
а валасы — больш сітаватыя, чым пемза.
Ніхто не дакранаўся да маіх губ,
каб парушыць маё маўчанне.
Грудзі пірамід — вялікія,
але ж ніколі не абвіснуць.
У цэнтры кожнай піраміды
ляжыць вялікі цар,
у цэнтры кожнай —
цёмная камера,
тунэль,
косці памерлых,
згубнае золата.

Зіма ў Новай Англіі

Правяраючы смеласць душы,
мароз дабіраецца
да выбоінаў на дарогах
аж ад самага сэрца.
Зледзянелы лес
падымае галіны,
каб пахваліць усё,
што ловіць святло.
Пасля лёд растае.
Лясная падлога беляхціць.
Сям-там з ледніковай пыхай
уздымаецца валун.
Ручайкі, якія вірують
пад ледзяною коўдрай,
нагадваюць нам, што тундра душы
стане лагодней
хоць крыху
з надыходам вясны.

Дэпрэсія ранняй вясной

Кручкі і сшыткі,
усё гарадское неба палае
і фантомы-бомбы
б'юць па лапіку ракі,
які я бачу з майго вакна.

Паэты адышлі, горад памірае,
Анна, Сільвія, Кітс
з ягоным палкім сэрцам,
Бэрыман скача з моста,
махаючы рукой.
Усе летуценнікі сышлі ў нябыт,
сышлі ад летуценняў.

Чаму засталася я, як Гарацый?
Анна шле з магілы вершы,
Сільвія — лісты.
Прывідны кашаль Джона Кітса
даносіцца праз агароджу.
Што я тут раблю?
Навошта змагаюся?

Я труп, які водзіць ручкай, што піша.
Я сасуд для голасу, што гучыць рэхам,
Я пішу раман і цалкам знішчаю дубровы.
Я пераствараю космас дзюйм за дзюймам.

Бессань і паэзія

Салодкагалосая муза
з горкім малаком,
я ляжу між тваіх грудзей,
прыціскаю вуха
да твайго пупка,
як шапаткой марской ракавіны.
Я выпрабоўвала салёныя балоты
тваёй эротыкі
сваімі малочнымі зубамі.
Пасля нарэшце заснула,
паклаўшы галаву, поўную думак,
да твайго дрыжачага сцягна.

Лагодная і злая матка-паэзія,
куды яшчэ мне падацца
ад начных жахаў,
як не да тваёй вар'яцкай
раздвоенасці?
Дзе мне адпачыць,
як не ў тваім урагане?
Хто яшчэ завядзе мяне дамоў,
змятаючы чорны, як сажа, ганак
тваёй прадзьмутай ветрам хаціны,
што стаіць на самым краі
вулкана?

Жыццё паэтаў: тры асобы

I
Ён любіў гаварыць пра дробязі:
кроплі дажджу на даху, водар
вясны, стагі на лугах, пагорак вішняў,
гладкую гальку, крылы drазда.
Вайна кругом — яму ўсё роўна,
кахаюцца — хай сабе так.
Моладзь памірае, вучоныя грызуцца,
хлусня палітыкаў, голад дзяцей,
маткі плачуць — ну і што!
Пра што ён гаварыў прыгожа?
Ніколі не перакручваў праўду,
да хібаў ставіўся спакойна.
Стаць на чый бок? — Навошта!
Маўчок — аснова яго творчасці.
Трымаў язык ён за зубамі,
Але ж не хлусіў.

II
Ад схільнасцяў і выхавання
ён меў задачу — валодаць словам.
Ён стаў прамоўцам для пакалення,
збіраў плады двайных узнагарод.
Падчас вайны ён быў супраць хлусні,
што бойня служыць высакароднай справе,
анархію не падтрымаў, ды ў тыя дні
хваліў парадак, гармонію ў законе.
Калі ад голаду людзі сышлі ў магілы,
калі зусім нявінных судзілі без суда,
то кіравалі ім сумлення сілы,
хоць крытыкі казалі, што яго стыль — нуда.
Меў доўгі шлях у паэзіі сваёй.
Мяняў ён часта думку — меў на гэта права;
змяняў малітвы на праклён,
у палітыцы кідаўся ўлева-ўправа.
Хаця яго прароцтва не збылося,
хаця рабіў памылкі, але пасмеў
летапісаць свой час мудра і востра.
Хоць не змяніў ён свет, але ж хацеў!

III
Ён не меў паняцця пра эстэтыку,
любіў вострую ежу і прыгажунь,
любіў таксама ён атлетыку,
у свае гады не быў сівы, як лунь.
Любіў ён музыку, ня супраць выпіць,
любіў сяброў, шпацыр, вандроўкі,
пакінуць аднаго — што соль на раны сыпаць,
і больш за ўсё любіў паэт тусоўкі.
Няведама, як ён здабыў занятак,
бо штодзень праца — праклён Адама.
Грошы ён меў, талент для плётак;
чаму б і не пісаць яму таксама?
Успрыманне слоў у яго было адметным,
любіў апладысменты, нават славу,
песню стварыць быў талент рэдкі
і ўсё-ткі ён лічыў гульнёй такую справу.
У яго вершах быў заўжды намёк,
што калі б лепшы час Усявышні даў,
ён кінуўся б у бітву, а не ў друк.
Але як Троі не было, ён рыфмаваў.

Ложа свету

Вялікае ложа свету
выгінаецца дугою над магіламі
Баб'яга Яра.
З мностам касцей,
пранізлівым крыкам
замерзлых у бетонным ледніку,
мяккай коўдрай зямлі
і святым духам зялёнай травы,
якая пакрывае мёртвыя целы.
Мёртвая плоць будзе жыць ізноў
(мроя бясконцай божай ночы) ,
праб'ецца зеленню з зямлі,
як трава, як дрэвы, як парасткі тамата
з яго ярка-чырвонымі пладамі,
і варожасць чалавецтва
будзе выкармлена тым жа зернем;
памідор, гранат, біблейскі яблык —
усё падымецца з травы, што ўзрастае
са стогнаў нямых вуснаў.

Часам я бачу,
як ложа вісіць над лагчынай,
лагчынай Баб'яга Яра, або іншага,
дзе памерлі тысячы нявінных.
І я малюся, каб прымірыць зямлю,
каб паспелі плады
і лісце дрэў хвалявалася, як сцягі.

Імпрэсіяністы

Яны задумалі маляваць паветра
і ведалі , што мастацтва —
не толькі спосаб бачыць,
але і спосаб існаваць.
Захапленне святлом,
чуллівасць душы,
параненай паветрам,
цвёрдасць духа таксама.

Яны задумалі маляваць паветра,
разгледзець кожную пылінку,
вывучыць кожную былінку,
пакуль паветра не зайграе
колерамі, і кожны подых
не стане вясёлкай у лёгкіх.

Язмін, чайны ліст, камелія,
тубераза і чабор — паветра
набывае колер, а колер
сочыцца ў зямлю,
зямля нараджае формы,
выкапні; яе прывабны водар
пасля носіцца ўсюды.

Яны задумалі маляваць паветра
і пакінулі свой знак.
Жыццё праследаванняў,
бясконца багатае,
бясконца дасканалае.
З водарам персікаў
і анемонаў.
З чырванню дахаў,
муслінавых пеньюараў
і пераліваміі паветра,
густога паветра.

Пераклала з ангельскай з дазволу аўтаркі Алена Таболіч

Дамініся

Васіль ЖУКОВІЧ

1

Лета выдалася такое сонечна-цёплае: яшчэ жалі ў Каплях жыта, а ўжо й даспеў лён. Свёкрава поле ўрадзіла, і Дамініся пакідала свайго першынца Сцешку на дзвюх заловак-малалетак, а сама, звычайна разам з свякроўкаю, трухала ў поле, каб хутчэй дарваць і паставіць у кучкі лён. Часам з сабою ў поле брацць ёй даводзілася і дзіцё. Дамініся ў свёкраву хату прыйшла з працавітае сям'і Паўла Шпака і ці не больш за ўсё баялася дармаедства...

Ад Сёмухі пайшоў чацвёрты год, як жыла маладзіца замужам. Лёс не пакрыўдзіў яе, бо выйшла не за нялюбага, а за такога жаданага — за Хведара, прыгожага і стройнага, як і яна сама, — за хлопца з суседняе вёскі, якога добра ведала і пра якога марыла. Ці не таму лёгка звыклася з новым сваім прозвішчам — Назарэвіч. З таго свята, як яны пабраліся, Даміністі хацелася дыхаць адным паветрам з Хведарам. Шкадавала: ён ніяк не пакіне піўзавода, едзе туды аж за дзесяць вёрстаў у панядзелак і вяртаецца толькі ў суботу. Дамінісіны дні, усе ў клопатах, ляцелі, аднак, не так і хутка, бо ўсё цяжэй і цяжэй давалася чаканне маладога мужа-прыгажуна, асабліва пасля той невыказнае хвіліны, калі ўпершыню варухнулася новае, яшчэ невядомае, як сама таямніца, жыццё ў яе пад сэрцам і перапоўніла ўсю істоту новаю вялікаю любасцю, непараўнальнай адказнасцю і надзеяй.

Прыехаў ён, як звычайна, пад вечар. Толькі не такі, як заўсёды, а больш маўклівы. Расхрыстаны, распластаўся на мяжы, закінуў рукі пад галаву.

— Не ляжы, Хведарка, на голай зямлі, гэта небяспечна, — ласкава сказала Даміняся, — ідзі да мяне, палюбуйся на лянок са мною разам.

— Мне не да лёну.

— Чаму так? — здзівілася маладзіца. — Няўжо табе новае рубашкі не трэба ды нагавіцаў?

— Усё казённае абяцаюць.

— Што ты гаворыш, Хведар?! — Дамініся кінула перавясельца, падбегла да яго, упала на калені. — Хведар, мілы, скажы, што жартуеш, ну, скажы... І пабажыся!

— Не да жартаў, Даміністька, забіраюць мяне...

2

У царскай арміі Хведар Назарэвіч трапіў у артылерыю. Пра гэта яго абраная даведалася з першага — хуткага і кароткага — ліста. Наступныя лісты сталі прыходзіць рэдка. Хведар, калі ўбачыў чужыя смерці, падумаў, што побач недзе ходзіць і ягоная, і загінуць на вайне можна зусім нечакана і недарэчна. Ён нават быў разгубіўся і не ведаў, што пісаць дадому. Казаць усю праўду сваім — значыць наганяць на іх смутак і паніку. Ды маўчаць пра ваеннае жыццё таксама не выпадала. Пра што ж тады распавядаць? І ён стараўся пасылаць дадому такія лісты, каб не заганяць у скруху родных. Паведамляў, што капае акопы і робіць бліндажы, перамяшчае і накіроўвае на ворага гармату, трапна страляе ў цэль, але ўтойваў пра тое, як горача бывае ад варожых артабстрэлаў. Апавядаў часта пра сяброў па зброі і ніколі пра тое, як задыхаюцца салдаты ў агні і ў дыме, як па-сабачы курчацца, смяротна параненыя, просяць, каб прыстрэлілі...

Дамініся сама чытаць не ўмела, як і не ўмела пісаць. Лісты ёй чытаў і адпісваў святароў сынок. Спачатку мужавы лісты яе супакойвалі, а пасля яна пачала кеміць: Хведар шмат што ўтойвае. У вёску прыходзілі весткі ад двух ягоных саслужыўцаў, якія шчыра скардзіліся на салдацкі лёс. Ды і як было не скардзіцца, калі царскія войскі ўжо неслі вялікія страты і адступалі пад націскам немцаў.

Услед за весткамі з вайны ў Палессе надыходзіла і сама вайна. Каплі, як і ўсе навакольныя вёскі, ліхарадзіла новая, нечуваная дагэтуль бяда, якая называлася гэткім чужым для сялянскага слыху словам — эвакуацыя. Аднекуль прыязджалі на конях казакі, збіралі сходы, страху наганялі на палешукоў, казалі, што калі яны не выедуць, то немец будзе жорстка здзекавацца, вочы выколваць будзе, іголкі пад пазногці заганяцьме, грудзі жанчынам выразацьме, усё ўгаворвалі, каб не заставаліся пад заваёўнікамі.

Людзі хадзілі змрочныя, нібыта ў іх забралі сонца. Ды ніхто пакуль не выязджаў ні з Каплёў, ні з Варанілавічаў, дзе Дамініся вырасла, ні з Бярэзніцы, дзе яна вянчалася; сяляне быццам верылі, што нейкі цуд выратуе ад бежанства. Але аднаго дня, пакуль яны маліліся ў Бярэзніцкай царкве, у Варанілавічах і Каплях ужо размясціліся часці царскае арміі. На гародах стаялі коні, вазы, гарматы, у хатах і ў дварах гаспадарылі ваенныя. Занялі і Назарэвічаву хату, пакінулі толькі маленькі пакойчык, які займала Дамініся з дзіцем. Гаспадара і гаспадыні дома не было, яшчэ не прытэпалі з Бярэзніцы. Дамініся пакарміла дзіцё і пачала закалыхваць, але толькі рыпнула калыскаю, як выскачыў са спальні афіцэр ды як гаркнуў на яе, то мусіла выйсці з хаты на двор з маляўкаю на руках. Прытуліла да грудзей сваю Сцешку, ахінула шаліноўкаю, пачала на руках гушкаць, аж бачыць: едуць з Варанілавічаў фурманкі, нагружаныя дабром, — значыць, рушылі землякі ў невядомае — у сваё бежанства. Уся вёска, няйнакш: фурманкам і канца няма. А чаму ж гэта спяць Каплі? І што яны сабе думаюць? Ехалі б во разам з людзьмі... Хоць бы хутчэй вярнуўся свёкар ды свякроўка! Думае гэтак Дамініся, думае і вачэй не зводзіць з дарогі, з доўгага ланцуга фурманак. І вось у тым ланцугу пазнае сваіх бацьку, маці, малых братоў: Васіля, Мікалая і Восіпа. Пад'ехалі, спыніліся. У матулі ў вачах слёзы стаяць. І апанаваў Дамінісю жаль. Трымае дзіцё на руках, глядзіць на няўцямную істотачку, а вейкі, ужо вільготныя, залыпалі...

— Ну, годзе ўжо, — сказаў бацька, і яго бровы на пераносці збегліся. — Мы цябе не пакінем; з намі едуць абознікі, упросім іх узяць да Слоніма. А ў Слоніме сядзем з табой разам на цягнік...

3

Начны прыпынак зрабілі ў лесе, не так і далёка ад Варанілавічаў і Каплёў. Знайшоўся адзін сентыментальны варанілавіцкі чалавек, якому дужа закарцела вярнуцца ў сяло, каб паглядзець яшчэ раз на яго, асіроцелае ўжо. Вярнуўся ўначы, а ранкам распавядаў, як царскія салдаты ад няма чаго рабіць пазнаходзілі і павыцягвалі куфры, старанна схаваныя гаспадарамі, паставілі іх пасярод двароў, падаставалі адтуль валкі палатна ды парассцілалі па зямлі, праклалі сцежкі палатняныя ад хаты да хаты...

Калі заставалася недалёка да Слоніма, абознікаў на шашы сустрэлі кавалярысты, пачалі запыняць.

— Бежанцаў вязеш? — сурова пыталіся, заглядваючы ў кожны фургон.

— Вязу.

— Выгружай! — загадвалі коннікі.

Тым часам вечарэла. Згушчаліся прыцемкі.

— Куды ж нам цяпер? — непакоіліся жанчыны.

— Бачыш лес? Там такіх — цьма.

І праўда, у лесе, за Шашой, людзей з'ехалася мноства. Скрозь гарэлі зыркія вогнішчы, угору ішлі сіня-шэрыя дымы. Там Дамініся сустрэла і сваіх родных, і сям'ю бацькавага суседа Касцюка.

Доўга дабіраліся да Мінска. А там і прыйшоў цягнік. Даміністі запомнілася яго цяжкае дыханне і пранізліва-жаласлівы гудок. Ля станцыі заставаліся вазы і коні, не было каму іх купляць хоць бы за бясцэнак. Толькі некаторым гаспадарам крыху пашанцавала — яны збылі сваіх любімых коней за бохан хлеба...

Беларусы-заходнікі процьму праехалі станцыяў, паўстанкаў, шмат гарадоў, пакуль заззялі вячэрнія агні Кузнецка. Калі цягнік спыніўся, у вагон бежанцаў увайшлі два мужчыны.

— Хто жадае застацца? — пыталіся яны і абяцалі: — Кватэры вам дадуць, на работу будзеце хадзіць.

Палешукі радзіліся нядоўга. Умовы здавальнялі іх: ім паабяцалі працу і жыллё — тое, што яны страцілі, уцякаючы ад вайны.

Вялікія сем'і пасялялі ў асобных кватэрах. Сям'я Паўла Шпака разам з Дамінісяю і Сцешкаю падпадала якраз пад такі разрад.

4

Жыла Дамініся, як большасць бежанцаў. Працы не баялася. Разам з бацькамі хадзіла да малатарні. Не раз Дамініся разам з бацькам пілавала лес. Праца гэтая давалася вельмі цяжка. Балела ўсё: спіна, ногі, а найбольш — рукі.

Быў бы Хведар поруч — смутак па радзіме не так працінаў бы сэрца Даміністі.

Хведар ведаў новы адрас сваіх бежанцаў, але пакуль не адгукаўся. Затое ягоны бацька уведаў ад сына адрас Даміністі ды ўсяе радні і адазваўся з сібірскага сяла Аўчыннікава, куды яго з жонкаю і з дочкамі закінуў лёс. Літаральна назаўтра пошта прынесла лісток: азваўся Хведар з горада Харкава, з ваеннага шпіталю, куды ён трапіў пасля ранення і кантузіі. Дамініся таго ж дня выехала да мужа.

Нядоўга яна шукала ў Харкаве шпіталь. Толькі не адразу пазнала там свайго Хведара, хоць сядзела поруч з ім: ці то задужа быў ён змардаваны, ці то занадта затуманіліся яе вочы журбою...

Два тыдні прабыла Дамініся ў Харкаве. Яна забылася на сябе, штодня наведвала мужа, прыносіла перадачы, цярпліва чакала, калі акрыяе Хведарка. І калі загаілася на галаве рана, ён пакінуў шпіталь. Далі тры месяцы да камісіі — і шчаслівая пара паехала да Кузнецка.

Радасць сустрэчы Хведара з Дамінісяй, з мірным жыццём, здавалася, будзе бясконцай, але яна, бы тонкая нітка, парвалася раптоўна: памерла Сцешка. Засталі яшчэ жывую, ды не змаглі ўратаваць — на іх руках дагарэла ад воспы. Дамініся ірвала на сабе валасы, праклінала, галасячы, сваю долю.

— Жывая ў магілу не палезеш, жыць трэба, ты яшчэ такая маладая! — суцяшала маці.

— Не ў аднае цябе такое, — казаў бацька

— Плачом сабе не паможаш, — суцяшаў Хведар, а сам чарнеў і сох ад маўклівае пакуты.

5

Сяло Аўчыннікава патанала ў снезе, а неба ўсё шчодра раздорвала, здавалася, невычэрпныя снегавыя запасы. Надвор'е хіліла да адпачынку. Але нават з дарогі ні аднаго дня не адпачывалі Хведар і Дамініся — адразу пайшлі ўладкоўвацца на працу, без якое сталі б невыноснымі кароткія зімовыя дні і доўгія-доўгія ночы.

З чыгункі на кватэру вярталіся позна. Стомленыя, хутка засыналі.

Але час прытупляў востры боль, бо рану не пераставала гаіць каханне, чыстае і глыбокае. Як нікуды не ўцякае крыніца, яно не знікла; як не замярзае жыватока, яно не застыла; як не астывае агонь, пакуль не пагасне, яно не астыла.

Прайшло тры месяцы, і медкамісія дала Хведару адтэрміноўку — да першага запатрабавання. А неўзабаве грымнулі ўзрушальныя падзеі. Там, на сібірскай зямлі, бежанцы пачулі вестку, пра якую пакуль баяліся нават гаварыць уголас. «Цара скінулі!» — шэптам перадавалі бежанцы адзін аднаму. Хведар, сялянскі сын, якому было наканавана араць зямлю, сеяць і жаць жыта, на вайну глядзеў усё жыццё няйнакш як з агідаю. А тут ён падумаў, што яго вопыт артылерыста можа прыдацца каштоўным у Чырвонай арміі, шчыра цаніў тое, што бальшавікі дарагой цаною спынілі вайну. Аднак у войска яго не ўзялі: з чыгункі, дзе Назарэвіч быў ужо брыгадзірам, служыць у армію не бралі. Мірнае жыццё яго сям'і працягвалася.

А вясна прынесла вялікую радасць: Дамініся нарадзіла дачку. Назвалі Волечкай. Лёс падараваў магчымасць разам гадаваць народжанае ў пакутах новае шчасце, хоць на абшарах савецкае імперыі працягвалася братазабойчая вайна. Не абышла яна і сяло Аўчыннікава, якое шмат разоў пераходзіла з рук у рукі: то белыя, то чырвоныя бралі верх. Доўгі час там гаспадарылі калчакаўцы. Каб пракарміцца, ваякі забіралі ў сялянаў муку, жыта, пшаніцу. І як прыйшла вясна, сяляне, апроч проса, не мелі чым сеяць. У той год Дамініся нарадзіла Хведару хлопчыка, яго назвалі Аляксеем.

Хведар ужо амаль не ўспамінаў вайну: ён жыў сям'ёй і працаю. Ён любіў чыгунку з яе строгім рытмам...

Сібіракі падабаліся не ўсе, да іх прывыкаў цяжка. Яго абуралі іх дужа брудныя словы — моцна мацюкаліся. Пазней Хведар прыгледзеўся і ўбачыў, якія дружныя яны, як памагаюць, калі бяда. Убачыў, як весела яны святкуюць.

Надышоў дваццаць трэці год. Для бежанцаў адкрылася магчымасць вярнуцца на радзіму. Ад такой весткі беларусы пасвятлелі душою. Дамініся затрызніла вяртаннем дамоў.

— Ведаеш, Хведарка, мне тут, за тысячы вёрстаў, запахла нашаю чаромхай, і бэзам, — казала яна, гатуючы на кухні вячэру.

Хведар моўчкі чытаў бальшавіцкую газету.

— Чаго ты маўчыш, Хведар?

— А таго, што родная старонка цяпер чужая нам.

— Як то гэдык: хіба родная можа стаць чужою?

— Ты ж ведаеш, там цяпер улада польская, яна захапіла землі нашыя, і лясы, і азёры.

— Бацькі твае і мае не баяцца той улады, хочуць вярнуцца.

— Пажылых людзей і павінны прыцягваць свае котлішчы, нягледзячы ні на што. Дый прасцей ім: у іх няма дзяцей малых...

— Оя-ёй, людцы добрыя, вы падзівіцеся на яго, паслухайце, што ён чаўпе! — заўшчувала яна мужа. — Ды як ты можаш гэдык, Хведарка. Сам чужэеш і дзяцей хочаш чужынцамі зрабіць! Кулік і той ляцідь на сваё балота, а ты?!..

— Ды што ты раскудахталася? Калі ўжо так не церпіцца — паедзем, адно, глядзі, пасля каб не каялася!

Некалькі тыдняў цягнік маталяўся па рэйках і прастойваў на запасных пуцях. Звычайна, калі і дзеці, і муж, і радня засыналі, Дамініся любіла паразважаць пра тое, як доўга, аж восем гадоў, прабылі яны на чужыне і як усе за гэты час змяніліся, асабліва падлеткі і дзеці: амаль кавалерамі сталі ейныя браты, расцвілі, папышнелі залоўкі, пасталеў Хведар, як і яна сама; падраслі Волечка і Алёшка. Не падабалася ёй у такой даўжэзнай дарозе мужава маўклівасць, асабліва пасля станцыі Краснае, дзе пуцейны майстар, пакуль цягнік стаяў, угаворваў застацца, абяцаў кватэру. Такі маўклівы Хведар быў хіба што тады, як трэ' было збірацца на вайну. Тады можна было зразумець чалавека, а зараз... Што гняце яго? Едзе на радзіму. З сям'ёй. Дзеткі абое здаровенькія. Жыві ды радуйся, а ён...

— Ну што табе муляе? — не магла больш трываць Дамініся.

— Было б тае бяды, каб муляла. Не муляе мне, а баліць. А ўсё праз тое, што не можам далей савецкага Менска ехаць з табою.

Толькі цяпер даведалася Дамініся, што яе Хведар там, у Сібіры, уступіў у партыйную

арганізацыю. Бальшавік ён, што азначае: ісці ў лапы да палякаў небяспечна, бо, калі данюхаюцца, будзе капец «чырвонаму шпіёну». Ва ўсякім разе так думае ён, так засцерагалі яго і сябры-партыйцы.

Як ні балюча было разлучацца з роднымі, як ні крыўдна не даехаць да запаветнага кутка, калі да яго заставалася ўжо так блізка, рызыкаваць не адважыліся: занадта высокая была мяжа, якая падзяляла адну зямлю на дзве часткі.

Тры дні шукалі работу, ды не знайшлі. Давялося вярнуцца на станцыю Краснае да таго самага майстра, што агітаваў іх застацца.

— Вярнуліся, вось і добра, — сказаў ён сям'і Назарэвічаў і прыязна зірнуў на Хведара. — Едзь, пакуль не позна, у Смаленск, ва ўпраўленне чыгункі, і афармляйся.

Як адзін працягла-падрабязны сон, у Хведара і Дамінісі прайшлі яшчэ васямнаццаць гадоў жыцця ў чужых краях. Зрэшты, на Смаленшчыне, такой блізкай да Беларусі, яны пачуваліся як дома, добра абжыліся. Тут павялічылася сям'я: нарадзілася яшчэ пяцёра дзяцей. Старэйшыя трое выраслі і сталі самастойнымі, працавалі, астатнія — чацвёра — падрасталі, вучыліся. Хведар-чыгуначнік зарабляў на хлеб і да хлеба, за Дамінісяю замацавалася місія хатняе гаспадыні.

6

У чэрвені 1941 года яны даведаліся, што, калі ў былой Заходняй Беларусі ёсць родзічы, то можна паехаць туды па іх запрашэнні. Калі атрымалі запрашэнне, Дамініся адна, як вырашыла большасцю галасоў сямейнае веча, рушыла ў дарогу на радзіму, каб праведаць сваю і мужаву радню. Суботнім днём, ціхім і цёплым, яна, саракапяцігадовая маці-гераіня, пераступіла парог бацькавае хаты. Бацька, маці, браты з сем'ямі, Хведаравы родныя — усе, з доўгачаканаю госцяю разам, былі запрошаны ў найбольш прасторную хату яе малодшага брата Восіпа.

Да позняга вечара ўсе выказвалі радасць ад сустрэчы, весяліліся, жартавалі, падымалі кілішкі за Дамінісю, за яе вялікую сям'ю, за ўз'яднанне Беларусі, за мір. А назаўтра, у нядзелю, прыбеглі дзеці з двара і сказалі, што самалёты з чорнымі крыжамі ляцяць. Дарослыя не хацелі верыць малым. Але калі тыя самалёты ўбачыў Восіп, ён вызначыў сітуацыю дакладна:

— Значыць, немец напаў.

Дамініся — у плач.

— Ціха ты! — нахмурыў бровы бацька. — Заўтра запрагу каня і адпраўлю ў Івацэвічы.

Але назаўтра ў Івацэвічах былі ўжо немцы і, значыць, новыя парадкі. І насталі для Дамінісі дні пакутлівай трывогі за сям'ю.

Яна не сумнявалася, што Хведара прызвалі ў армію. З галавы не выходзіла гняздзечка, дзе сям'я засталася. Ёй параілі пайсці ў суседнюю вёску да варажбіткі. Тая раскінула карты і пачала хітаць галавою ды цмокаць языком. І нібы нажом паласнула па сэрцы.

— Гаварыце, што паказвае карта, — сказала Дамініся, ледзь стрымліваючы ўзрушэнне.

Варажбітка зноў захітала галавою і зацмокала языком:

— Сям'і вашае няма. Двое дзяцей ў аддалёнасці, іх вы сустрэнеце. А тых няма.

Сэрца Дамінісі зайшлося болем. Яна не ўзяла б у галаву словы варажбіткі, калі б тая не ўгадала, што «двое дзяцей у аддалёнасці». Вяртаючыся да бацькі, па дарозе зайшла да брата Васіля. Ён з сям'ёю снедаў, збіраючыся ў поле.

— Дамініська, ідзі да нас, паеш свежанькага, — устаючы з-за стала, сказаў брат.

Яна падзякавала і хутчэй выйшла з хаты, ледзь не пабегла да бацькі, каб не на вачах людзей уволю наплакацца.

Праз колькі дзён пачула яна, што немцы даюць пропуск да Менска, і кінулася да жандармерыі. Чарга да яе не дайшла. Сітуацыя паўтарылася і назаўтра, і напаслязаўтра. Нехта падказаў ёй, што ў мястэчку жыве цыганка, якая добра варожыць. Дамініся лёгка знайшла ейную хату, што стаяла не ў радок з іншымі, а глыбока ў гародзе. Дзверы адчыніў здаравенны цыган, зарослы па самыя вочы, у чырвонай, расхрыстанай кашулі. Ля печы гойдалася дзіцячая калыска, а на печы спала жанчына. Цыган пабудзіў яе. Дамінісі стала страшна, аж халадком пацягнула па спіне. Тым часам цыганка ссунулася з печы, са смакам пазяхнула, узяла карты і за сталом пачала варажыць.

— Вы хлапочаце пра дакументы. Атрымаеце. Потым будуць большыя клопаты і — дарога...

Дамініся падзякавала і развіталася з варажбіткаю.

— Вы, мусіць, не тутэйшая? — запыталася тая.

— Так, не тутэйшая, але адкуль вы ведаеце?

— Давайце я вам на сям'ю паваражу.

— У мяне больш няма грошай.

— Нічога, не хвалюйцеся.

— Уся вашая сям'я жывая, усе на месцы.

У словах цыганкі, у яе чорных вачах было столькі моцы, што ў Дамінісі як рукой зняло з сэрца балючы цяжар. Праз тыдзень яна дастукалася да нямецкіх уладаў, каб дастаць пропуск. З ранку начальніка не было, быў пісар, мясцовы чалавек.

— Грамадзянка, што ў вас? — пракартавіў ён.

Яна сказала пра сябе.

Аказалася, ён ведаў Дамінісінага бацьку.

— Пропуск выдаецца толькі да Менска, — сказаў ён дабрадушна, — але я вам выпішу да Краснага. Толькі слухайце мяне ўважліва. Як прыйдзе начальнік, то не падавайце паперу на подпіс адразу. Ён падпісвае з дванаццаці да гадзіны. Як будзе канчацца гадзіна, тады падасце. Вы мяне разумееце?

— Дай, Божа, вам здароўечка! — падзякавала чалавеку, на якога ў першы дзень глядзела з агідаю: прыгрэўся, маўляў, ля немчуры.

З'явіўся немец, белабрысы, з мутнаватымі, амаль бясколернымі вачыма і рыжымі брывамі. Ён спярша ўсе паперкі праглядаў уважліва, пячаткі ставіў марудна. Тут яго кудысь паклікалі. І калі ён вярнуўся, то пачаў ставіць пячаткі на ўсіх паперах, не чытаючы іх, — праўду казаў пісар.

Пропуск Дамініся атрымала. Ён даваў права на выезд, але дарога ляжала праз усю Беларусь, захопленую чужынцамі. Марудзіць не выпадала: у шляху дазволена было знаходзіцца толькі да шасці вечара. Як на зло, бацькава кабыла кульгала: у рове ўзяў параненую, а ягонага каня, як і ўсіх лепшых коней у сяле, забралі немцы.

— Бярэце майго каня, — выручыў старэйшы Дамінісін брат Васіль, — і не шкадуйце — паганяйце.

Так і зрабіў Павел — запрог сынавага каня, фурманка ўжо напагатове стаяла на вуліцы ля веснічак. З куфра дастаў новы андарак, а на плечы дачцэ накінуў кажушок. Адваліў нажом добры кавалак сала, каб завезла дадому, даў слоічак мёду, што купіў у святара, — мо дзе прыйдзецца падмазаць немцу лапу, — і што ёсць моцы пагнаў каня. Да Слоніма, бліжэйшай чыгуначнай станцыі, было сорак пяць вёрстаў.

А нешта ў той час цягнікі ад Слоніма не хадзілі. На пераездзе бязлюднае станцыі стаяў немец. Дамініся, калі з бацькам падышла да яго, дастала акуратна загорнуты ў насовачку пропуск, падала яму ў рукі. Чужак амаль не зірнуў на такі важны для вандроўніцы дакумент і, вяртаючы яго, сказаў чамусьці па-польску.

— В хуткім часе бэндзе самоход до Барановіч.

— Бардзо дзенькуе! — падзякаваў яму Павел Шпак.

— То вы ўжо, тату, едзьце дадому, — хвалявалася дачка.

— Не, не паеду, пакуль не дачакаемся машыны, — спакойна адказаў бацька.

Машына і папраўдзе прыйшла «ў хуткім часе». Дамініся пацалавала бацьку і ўжо з машыны бачыла, як ён заплакаў, размазваючы слёзы па твары, зморшчаным і нежывым, нібы падсушаны ліст.

У Баранавічах Дамініся заначавала ў стрыечнае сястры. Ёй пашанцавала: трапілася машына, якая ішла на Віцебск. За слоічак мёду яна даехала да Оршы. Начавала на станцыі ў знаёмых людзей. Паспаць амаль не давялося: часта наляталі самалёты, якія бамбілі горад. Усяго сорак вёрстаў аддзялялі Дамінісю ад станцыі Краснае, і каб толькі дазвалялася ўначы хадзіць, яна б дадому пашыбавала пехатою. На золку была ўжо на станцыі. Там на пераездзе стаяў мясцовы чалавек.

— Скажы мне, родненькі, — ласкавае слова само вырвалася з грудзей, — калі будзе цягнік на Смаленск?

— Толькі што пайшоў, — абыякава вымавіў той.

— Ах, мой Божа! — Дамініся роспачна ўзмахнула рукамі.

— Во там, глядзі, стаяць тры саставы, — спакойна працягваў чыгуначнік, паказваючы рукою ўперад. — Адзін з іх пойдзе на Смаленск.

Дамініся ішла няспешна ўздоўж першага таварняка, пакуль не ўбачыла ў прачыненым вагоне кабету з двума дзеткамі. Зайшла ў вагон, узрадавалася, што з той кабетаю ехаць ёй у адзін бок. Сядзелі поруч. Спадарожніца раз-пораз церла кулакамі вочы, адно вока было зусім чырвонае і слязілася.

— На вуголі ехала, задзьмухоло, забіло пылом, — расказвала яна, моцна окаючы. — Немцы зоўважылі, прыбеглі, одзін з іх махае пальцам: «Злазь!» А я злазіць боюся, думаю, зоб'юць ужо. Тоды оны зобралі дзяцей, і мне ўжо нічого не зосталося... Але, дзякаваць Богу, посодзілі ў вагон, як бачыш. Нават хлеба дзецям долі, — яна паказала на вузельчык, з якога вытыркаў хлеб.

Выпадковыя спадарожніцы пачалі знаёміцца, ды пачулі: хтосьці ўвайшоў у вагон і набліжаецца да іх.

— Куды вам ехаць?! — злосна выгукнуў невысокі, але тоўсты тып.

— Осіноўка, — ціха назвала сваю станцыю незнаёмка, калі Таўстун стаў над душой.

— Вылазь! Я тут хадзяін, — ён націснуў на слове «я».

Напалоханыя дзеці, хлопчык і дзяўчынка, прыціснуліся да матулі, трымаючыся за яе спадніцу, меншы з іх, хлопчык, заплакаў. Жанчына дастала з клуначка некалькі марак, падала дрыжачымі рукамі.

Таўстун узяў, моўчкі ўсунуў у кішэню, а тады і кажа:

— Што ты мне даеш бумажкі? Паесці дай!

— Выбачай, дзядзечко, у мяне толькі ўсяго, што вось гэты хлеб.

Таўстун выхапіў хлеб з дрыжачых жаночых рук.

— Дзядзечко, адрэж мне скібку для дзяцей, — папрасіла жанчына.

Таўстун незадаволена палез у кішэню, дастаў складанчык, адрэзаў лусту хлеба, кінуў жанчыне на прыпол і — да Дамінісі:

— А ты што сядзіш?

Ён насупіўся, і яго рыжыя бровы збегліся на пераноссі.

— У мяне сала няма чым адрэзаць, — сказала Дамініся.

Таўстун падаў нож, і яна адваліла палову свайго кавалка. «Такую дарогу правезла, а тут на табе!.. — падумала яна, адразаючы сала. — Лічы, ужо дома адабраў у маіх дзяцей, гад!»

Ішоў немец, убачыў, што Таўстун кладзе нешта ў сумку, зазірнуў у вагон.

— Вас іст хір? — строга спытаў.

— А то мая матка дала мне, — не разгубіўся той.

— Мутэр? Гут, гут, — паляпаў той таўстуна па плячы, і яны разам выйшлі з вагона.

Чакаць, пакуль цягнік кранецца з месца, Дамінісі давялося не больш як з гадзіну, але ёй гэты час падаўся страшэнна доўгім: хацелася хутчэй прыйсці да роднага кута, да сям'і. А чым жаданей сустрэча, тым марудней ідзе час. Калі ўбаку засталася Орша, Дамініся раз-пораз прынікала да шчылінкі ў сцяне вагона, глядзела ледзь не са слязьмі радасці на высокія вогнішчы арабінаў, на першую пазалоту ў кронах клёнаў і бяроз. Яркія фарбы верасня абуджалі думкі, асвятлялі іх сваёй чысцінёй. Было ціха. Не чулася ні гарматаў, ні самалётаў, цяпер усё засланяў толькі выразны лёскат паравозных колаў. Дамініся слухала бойкі, імклівы рытм, і чулася ёй у гэтым рытме настойлівае: «Хут-чэй да-моў, хут-чэй да-моў!»...

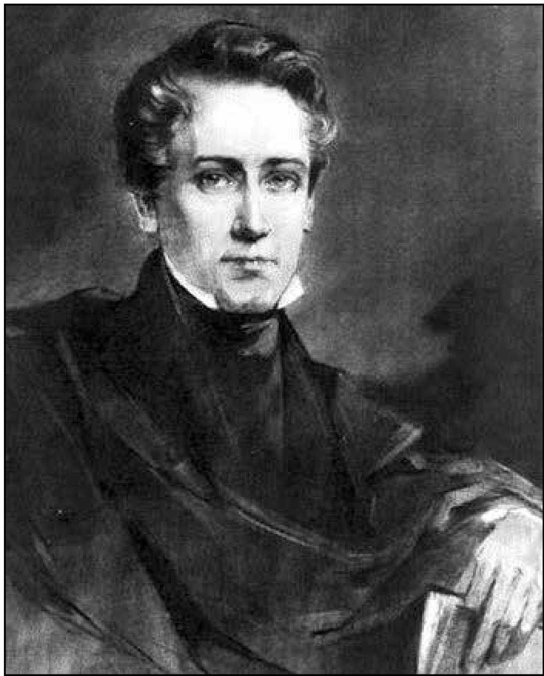
Калі Дамініся падышла да свёй хаты і ўбачыла ў акне Маню, ёй стала цёпла-цёпла ў грудзях...

А калі пераступіла парог, сэрца яе ўсхадзілася на ўсе грудзі.

— Дзеткі мае! — толькі і вымавіла, трымаючыся адной рукою за сэрца, а другою — за вушак.

Яе абкружылі і абцалавалі дзеці. Як і да вайны, з імі не было Волькі і Аляксея. Аляксей пайшоў добраахвотнікам на фронт. Яшчэ Дамініся даведалася: Хведар, паранены на чыгунцы асколкамі ў ногі, ляжыць у бальніцы ў Оршы, Каці пагражае гангрэна; Колю і Васіля немцы збіраюцца забраць у Германію. А савецкае інфармбюро паведамляе: гітлераўскія войскі набліжаюцца да Масквы і Ленінграда. Сумныя навіны сведчылі: няма канца выпрабаванням.

Александрыйскі шэйх

Вільгельм Гаўф — вялікі нямецкі пісьменнік і навэліст, прадстаўнік кірунку бідэрмэйер у літаратуры. Ён нарадзіўся 29 лістапада 1802 года ў Штутгарце, у сям'і Аўгуста Фрыдрыха Гаўфа, які служыў сакратаром у міністэрстве замежных справаў, і Ядвігі Вільгельміны Эльзаэсер Гаўф.

У 1809 годзе, калі Вільгельму было сем гадоў, яго бацька раптоўна памёр, і маці, забраўшы дзяцей, перасялілася ва ўніверсітэцкі горад Цюбінген. Там, у хаце дзеда па матчынай лініі, прайшлі юныя гады Гаўфа. Самай першай адукацыяй, якое атрымаў хлопчык, было чытанне кніг з велізарнай дзядулевай бібліятэкі. У 1818 годзе будучага пісьменніка адправілі вучыцца ў манастырскую школу, а ў 1820-м ён паступіў ва Універсітэт Цюбінгена, які скончыў праз чатыры гады са ступенню доктара філасофіі і тэалогіі.

В. Гаўф уладкаваўся рэпетытарам у сям'ю міністра абароны генерала барона Эрнста Югена фон Хегеля і стаў настаўнікам яго дзяцей. Здзейсніў вандроўку ў Францыю, з велізарнай цікавасцю знаёміўся з паўночнай і цэнтральнай часткамі Нямеччыны. За сваё кароткае жыццё ён пабываў у Парыжы, Брусэлі, Антвэрпэне, наведаў Касэль, радзіму братоў Грымм, Брэмен, тапаграфічна дакладнае апісанне якога мы знаходзім у адной з яго апошніх навэл «Фантасмагорыі ў Брэменскім вінным скляпку», пабываў у Берліне, Лейпцыгу, Дрэздэне.

Менавіта для дзяцей барона фон Хегеля былі напісаны яго чароўныя казкі, якія ўпершыню былі апублікаваны ў «Томе казак студзеня 1826 года для сыноў і дочак шляхетных саслоўяў». Уключаў ён такія творы, як «Маленькі Мук», «Каліф-бусел» і іншыя. Казкі адразу ж сталі надзвычай папулярнымі ва ўсіх нямецкамоўных краінах.

У тым жа 1826 годзе ім былі напісаны першая частка рамана «Старонкі мемуараў сатаны» і «Чалавек з месяца». Першы раман створаны ў духу так званай гофманаўскай фрагментарнай прозы, якую В. Гаўф выдатна асвоіў і ў далейшым развіў. Многія крытыкі адзначаюць, што хоць вучань (Гаўф) і саступаў свайму «літаратурнаму настаўніку» (Гофману) у багацці мовы, але затое моцна абагнаў яго ў разнастайнасці сюжэтаў і неперараўзыдзенай містычнасці твораў. Ну а раман «Чалавек з месяца» быў напісаны як пародыя на сентыментальныя навэлы вядомага ў той час нямецкага аўтара Генрыха Клорэна. У адказ Клорэн распачаў напад на ўсю творчасць Гаўфа. Гаўф у адказ напісаў саркастычную навэлу «Спрэчная пропаведзь Г. Клорэна пра Чалавека з месяца»», у якой выказаў свае погляды на саладжавую і «нездаровую літаратуру», якой Клорэн літаральна перапоўніў краіну.

Натхнёны раманамі Вальтэра Скота, В. Гаўф напісаў гістарычны раман «Ліхтэнштэйн», які стаў адным з лепшых раманаў гэтага жанру ў XIX стагоддзі. Раман набыў велізарную папулярнасць у Нямеччыне, асабліва на землях Швабіі, паколькі распавядаў пра адзін з самых цікавых момантаў гісторыі таго краю.

Падчас сваіх вандровак В. Гаўф дапісаў «Мемуары сатаны» і апублікаваў некалькі кароткіх навэл, а таксама вершаў, якія неўзабаве сталі народнымі песнямі.

У студзені 1827 года В. Гаўф займаў пасаду рэдактара Штутгартскай ранішняй газеты і ажаніўся на сваёй кузіне Луізе Гаўф, у якую быў закаханы з дзяцінства. Аднак іх шчасце было нядоўгім. 10 лістапада ў яго нараджаецца другая дачка Вільгельміна, а 18 лістапада 1827 года пісьменнік памёр ад брушнага тыфа.

Літаратурная спадчына В. Гаўфа складаецца з трох тамоў казак, адзін з якіх быў выдадзены жонкай пасля смерці пісьменніка, некалькіх раманаў і паэм. Гэтыя творы назаўжды ўпісалі імя Вільгельма Гаўфа ў гісторыю сусветнай літаратуры. Яго містычныя, часам страшныя, часам сумныя казкі прасякнуты духам Усходу. Ён адзін з тых нешматлікіх аўтараў, хто ўмеў зрабіць з сухіх легендаў пра прывідаў і беднякоў, якія караюць злых багацеяў, чароўныя, яркія, запамінальныя шэдэўры, якія цікава чытаць і дагэтуль як дзецям, так і дарослым.

Вільгельм ГАЎФ

Александрыйскі шэйх Алі Бану быў дзіўны чалавек. Калі ён раніцой праходзіў па вуліцах горада — у турбане з найкаштоўнейшага кашміру, у святочнай вопратцы з багатым поясам цаной у пяцьдзясят вярблюдаў, калі павольна ступаў паважнымі крокамі, пахмурна зморшчыўшы лоб, насупіўшы бровы, з засмучанымі вачыма, кожныя пяць крокаў задумліва пагладжваючы сваю даўгую чорную бараду, калі ішоў у мячэць, каб, як патрабаваў ягоны сан, расказваць вернікам пра Каран, людзі на вуліцах спыняліся, глядзелі яму ўслед і казалі адзін аднаму:

— Вось ідзе важны, самавіты чалавек, і ён заможны, багаты ўладар.

А нехта дадаваў:

— Вельмі багаты. Гэта ён мае палац у стамбульскай гавані? Гэта ў яго ёсць маёнткі, і палі, і тысячы галоваў быдла, і шматлікія рабы?

— Так, — казаў трэці, — а мне расказваў татарын, якога прыслаў яму днямі са Стамбула сам султан, няхай благаславіць яго Прарок, што нашага шэйха вельмі паважае рэйс-эфендзі, капіджы-паша — усе, нават сам султан.

— Так, — пагаджаўся чацверты, — шлях яго благаслаўлёны, ён багаты, знатны ўладар, але... але вы ведаеце, што я маю на ўвазе!

— Так-так, — мармыталі астатнія, — гэта праўда, доля яго цяжкая, і мы не хацелі б памяняцца з ім месцамі. Ён багаты, знатны ўладар, але, але...

У Алі Бану быў цудоўны дом у найпрыгажэйшым месцы Александрыі, з шырокай тэрасай, абнесенай мармуровай агароджай і зацененай пальмамі. Там ён часта сядзеў вечарамі і курыў кальян. На пачцівай адлегласці дванаццаць багата апранутых нявольнікаў з нецярплівасцю чакалі ягонага знаку: адзін трымаў бетэль, другі — парасон, трэці — залатыя пасудзіны са смачным шарбетам, чацверты — махала з паўлінавага пер'я, каб адганяць мух ад гаспадара. А музыкі стаялі з лютнямі і духавымі інструментамі, каб па першым слове ўладара пацешыць яго музыкай, а самы вучоны слуга трымаў некалькі скруткаў, каб чытаць яму.

Але дарэмна чакалі яны ягонага знаку: шэйх не патрабаваў ні музыкі, ні спеваў, не жадаў слухаць вершы ці мудрыя выслоўі старадаўніх паэтаў, яму не хацелася піць шарбет ці жаваць бетэль. Нават той, што быў з махалам, рабіў сваю працу дарэмна, бо гаспадар зусім не звяртаў увагі на мух, якія з гудзеннем раіліся вакол яго. Падарожныя часта спыняліся, дзівячыся прыгажосці дома, багата апранутым нявольнікам і ўтульнасці, якая панавала навокал. Але, зірнуўшы на шэйха, які панура й змрочна сядзеў пад пальмамі і не бачыў нічога, акрамя блакітнаватых воблачкаў ад кальяна, яны хіталі галовамі і казалі:

— Сапраўды, багаты чалавек — бедны чалавек. Ён мае шмат, але ён бяднейшы за таго, хто не мае нічога, бо Прарок не даў яму розуму, каб радавацца свайму багаццю.

Так казалі людзі, смяяліся з яго ды ішлі далей.

Аднаго вечару шэйх, як заўсёды, сядзеў перад дзвярыма свайго дома, атачаны ўсім бляскам гэтага свету, і сумна курыў кальян. А непадалёк стаялі некалькі маладзёнаў, назіралі за ім і смяяліся.

— Дальбог, — сказаў адзін, — гэты чалавек, шэйх Алі Бану, не мае розуму. Калі б у мяне былі ягоныя скарбы, я скарыстаў бы іх іншым чынам. Кожны дзень бавіў бы я ў раскошы і радасці, мае сябры елі б у вялікіх пакоях гэтага дома, весялосць і смех напаўнялі б яго панылыя залы.

— Так, — адказаў другі. — Гэта было б някепска, але шматлікія сябры змарнуюць дабро, нават калі яно такое ж вялікае, як у султана, няхай благаславіць яго Прарок. Вось калі б я сядзеў тут вечарам пад пальмамі, у такім прыгожым месцы, я б загадаў рабам граць і спяваць, прыйшлі б мае танцоўшчыкі, якія б танцавалі, і скакалі, і паказвалі розныя цудоўныя штукі. А я б важна курыў кальян, піў смачны шарбет і цешыўся з усяго гэтага, як валадар Багдада.

— Шэйх, як кажуць, — прамовіў трэці маладзён, які быў пісарам, — адукаваны чалавек, надзелены вялікім розумам. Сапраўды, ягоныя разважанні пра Каран сведчаць пра абазнанасць у паэзіі і мудрых творах, але ці вядзе ён жыццё разумнага чалавека? Вунь стаіць раб з ахапкам скруткаў, і я б аддаў сваю святочную вопратку за дазвол прачытаць хаця б адзін з іх, бо гэта сапраўдныя рэдкасці. А што ён? Ён сядзіць, курыць і не зважае на кнігі. На кнігі! Калі б я быў шэйхам Алі Бану, слуга чытаў бы мне, пакуль у яго не перахапіла б дыханне ці пакуль не настала б ноч. Але нават тады ён мусіў бы мне чытаць, пакуль я не засну.

— Ха! Вы добра ведаеце, як зрабіць жыццё салодкім, — рассмяяўся чацверты. — Есці і піць, спяваць ды танчыць, чытаць выслоўі ды слухаць вершы мізэрных паэтаў! Не, я зрабіў бы інакш. У яго ёсць найцудоўнейшыя коні ды вярблюды і безліч грошай. Я б на ягоным месцы выправіўся ў вандроўку да краю свету, нават да маскавітаў, нават да франкаў. Ніводная дарога не здалася б мне задоўгай, каб пабачыць хараство свету. Я зрабіў бы так, калі б быў чалавекам, што сядзіць там.

— Маладосць — гэта цудоўны час, поўны радасці, — адазваўся стары несамавіты чалавек, які стаяў побач і чуў іх размову, — але дазвольце мне сказаць, што маладосць яшчэ і неразумная, яна тут і там менціць языком, не ўсведамляючы, што робіць.

— Гэй, стары, што вы хочаце гэтым сказаць? — здзіўлена спыталі маладыя людзі. — Гэта вы пра нас? Якая вам справа да таго, што мы асуджаем жыццё шэйха?

— Калі нехта штосьці ведае лепш за іншага, то няхай выправіць ягоную памылку, як таго жадае Прарок, — адказаў стары. — Шэйх і праўда адораны багаццем і мае ўсё, чаго пажадае сэрца, але ў яго ёсць прычына быць змрочным і сумным. Ці вы думаеце, што ён заўсёды быў такі? Не, я бачыў яго пятнаццаць гадоў таму: тады ён быў бадзёры і жвавы, як газэль, жыў весела і радаваўся жыццю. Тады ў яго быў сын, уцеха ягоных дзён, добры і адукаваны, і той, хто бачыў яго і чуў, мусіў зайздросціць шэйху менавіта праз гэты скарб, бо хлопчык ужо ў дзесяць гадоў быў такі вучоны, якім іншы не бывае і ў васямнаццаць.

— І ён памёр? Бедны шэйх! — выгукнуў малады пісар.

— Для шэйха было б суцяшэннем даведацца, што сын адышоў у жытло Прарока, дзе ён пачуваўся б лепш, чым тут, у Александрыі. Але зазнаў ён нашмат горшае. Гэта здарылася, калі франкі, нібыта галодныя ваўкі, уварваліся ў нашую краіну і распачалі супраць нас вайну. Захапіўшы Александрыю, яны ішлі ўсё далей і далей ды вялі вайну

Замак Ліхтэнштэйн

і ягоныя нявольнікі

супраць мамелюкоў. Шэйх быў разумны чалавек і ўмеў з імі ладзіць, але, магчыма, праз тое, што яны прагнулі ягонага багацця, ці таму, што ён дапамагаў сваім братам па веры (дакладна я не ведаю), яны прыйшлі ў ягоны дом і абвінавацілі яго, што таемна падтрымлівае мамелюкоў зброяй, коньмі і ежай. Ён мог колькі заўгодна даводзіць сваю невінаватасць, але гэта не дапамагло, таму што франкі — грубы і бязлітасны народ, калі справа даходзіць да вымагання грошай. Таму яны ўзялі шэйхавага юнага сына, якога звалі Кайрамам, закладнікам у свой лагер. Шэйх прапанаваў ім шмат грошай за сына, але яны яго не адпускалі і змушалі падвысіць выкуп. Тут ад іх пашы — ці хто ён там быў — прыйшоў загад грузіцца на караблі. Ніхто ў Александрыі пра гэта не ведаў, і яны нечакана выйшлі ў адкрытае мора, а маленькага Кайрама, сына Алі Бану, відаць, пацягнулі за сабой, бо ніхто больш пра яго ніколі не чуў.

— О, бедны чалавек! Як яго пакараў Алах! — у адзін голас выгукнулі маладыя людзі і са спачуваннем паглядзелі на шэйха, які ў журбе і самоце сядзеў пад пальмамі ў раскошы.

— Шэйхава жонка, якую ён вельмі кахаў, памерла ад тугі па сыну. Шэйх жа купіў карабель, аснасціў яго і параканаў франкскага лекара, які жыве там унізе каля калодзежа, выправіцца ў Франкістан, каб адшукаць страчанага сына. Яны ўзышлі на карабель, доўга плылі па моры і нарэшце прыбылі ў краіну тых гяўраў , тых няверных, што былі ў Александрыі. Але там, кажуць, якраз адбывалася нешта жахлівае. Яны забілі свайго султана, а пашы, багацеі ды беднота секлі адно аднаму галовы, і ў краіне не было ніякага парадку. Дарэмна шукалі яны ў кожным горадзе маленькага Кайрама — ніхто пра яго не чуў, і франкскі лекар урэшце параіў шэйху вярнуцца на карабель, каб самім не пазбавіцца галоваў.

Яны вярнуліся назад, і з таго часу шэйх так і жыве, смуткуючы па сыну, — і ён мае права на гэты сум. Хіба не павінен ён думаць, калі есць і п'е: «Магчыма, мой бедны Кайрам цяпер галадае і смагне?»

А калі ён збіраецца апрануцца ў багатыя шалі і святочнае ўбранне, як гэта належыць ягонаму сану і становішчу, хіба не павінен ён думаць: «Магчыма, яму няма чым прыкрыць сваю галізну»? І хіба не думае ён, атачоны сваімі рабамі — спевакамі і танцоўшчыкамі: «Магчыма, мой бедны сын вымушаны цяпер скакаць і граць перад сваім франкскім гаспадаром, ледзь той пажадае»? Але найбольш смуткуе шэйх, калі думае, што ўдалечыні ад краіны сваіх бацькоў, сярод няверных, што насміхаюцца з яго, маленькі Кайрам адмовіцца ад бацькоўскай веры, і бацька не зможа абняць сына ў райскіх садах.

Ён таму такі ласкавы з нявольнікамі і дае вялікія грошы на бедных, што думае, быццам Алах узнагародзіць яго за гэта і кране сэрца франкскага гаспадара, каб той лагодней абыходзіўся з ягоным сынам. Акрамя таго, штогод, у дзень расстання з сынам, шэйх вызваляе дванаццаць нявольнікаў.

— Гэта я таксама чуў, — адказаў пісар, — усе прыгожа пра гэта апавядаюць, але ягонага сына ніхто не згадвае. Затое гавораць, што шэйх — дзіўны чалавек і надзвычай ласы да аповедаў. Кажуць, ён кожны год праводзіць спаборніцтвы сярод сваіх рабоў і вызваляе таго, хто раскажа найлепшую гісторыю.

— Не верце пагалосцы, — прамовіў стары. — Усё так, як я кажу, я ведаю гэта дакладна. Магчыма, ён і ў гэты цяжкі дзень захоча забавіцца і загадае расказваць гісторыі, але вызваляе рабоў ён дзеля свайго сына. Аднак вечарэе і робіцца прахалодна, мне трэба ісці далей. Салам алейкум, мір вам, маладыя спадары, і ў будучыні думайце лепш пра добрага шэйха!

Маладыя людзі падзякавалі старому за тлумачэнні, яшчэ раз паглядзелі на сумнага бацькоў і пайшлі ўніз па вуліцы, кажучы адзін аднаму: «Усё ж я не хацеў бы быць шэйхам Алі Бану».

Неўзабаве пасля той размовы здарылася так, што маладыя людзі ізноў ішлі той жа вуліцай пасля ранішняй малітвы. Яны прыпомнілі старога чалавека і ягоны аповед, разам пашкадавалі шэйха і зірнулі на ягоны дом. І як жа яны ўразіліся, калі ўбачылі, як раскошна там усё ўпрыгожана! На даху, дзе гулялі разадзетыя нявольніцы, лупалі флажкі і сцягі, зала была заслана дарагімі дыванамі, побач з якімі на шырокіх прыступках ляжала шаўковая тканіна, і нават на вуліцы расклалі прыўкраснае тонкае сукно, якое хтосьці іншы мог бы захацець сабе на святочную вопратку ці пакрывалы для ног.

— О, як змяніўся шэйх за некалькі дзён! — сказаў малады пісар. — Ён хоча зладзіць свята? Ён хоча замарыць спевакоў і танцораў? Паглядзіце на гэтыя дываны! Ці знойдзеце вы такія ж прыгожыя ва ўсёй Александрыі?! А гэтае сукно, што ляжыць проста на зямлі, — яго папраўдзе шкада!

— Ведаеце, што я думаю? — сказаў другі. — Няйнакш ён сустракае высокага госця, бо так рыхтуюцца, калі дом блаславіляе сваім візітам уладар вялікай краіны ці эфендзі султана. Хто ж сёння збіраецца тут з'явіцца?

— Паглядзіце туды, ці не наш нядаўні стары там ідзе? О, ён жа ўсё ведае і ўсё зможа патлумачыць. Гэй, шаноўны спадар, ці не падыдзеце вы да нас?

Так яны пракрычалі, стары заўважыў іхныя знакі і падышоў да іх, бо пазнаў маладых людзей, з якімі размаўляў некалькі дзён таму. Яны звярнулі ягоную ўвагу на прыгатаванні ў доме шэйха і запыталіся, ці не ведае ён, якога высокага госця тут чакаюць.

— Вы, мусіць, думаеце, — адказаў ён, — што Алі Бану сёння ладзіць вялікае радаснае свята ці ягоны дом ганаруе візітам пачэсны госць? Гэта не так, але сёння, як вы ведаеце, дванаццаты дзень рамадана, а ў гэты дзень ягонага сына павялі ў лагер.

— Клянуся барадой Прарока! — выгукнуў адзін з маладых людзей. — Выглядае як вяселле ці нейкая ўрачыстасць, а ўсе ж ведаюць, што гэта жалобны дзень. Як вы гэта патлумачыце? Згадзіцеся, шэйх усё-такі трошкі звар'яцеў.

— Вы ўсё яшчэ робіце паспешлівыя высновы, мой юны сябар? — з усмешкай спытаў стары. — І гэтым разам вашая страла, канечне, была вострай і пякучай, цеціва вашага лука — напятаю, і, тым не менш, вы патрапілі далёка ад цэлі. Ведайце ж: сёння шэйх чакае свайго сына.

— Дык ён знайшоўся? — абрадаваліся маладзёны.

— Не, і ён, пэўна, доўга не знойдзецца, аднак ведайце: восем ці дзесяць гадоў таму, калі шэйх адзначаў гэты дзень смуткам і нараканнямі і таксама вызваляў рабоў, карміў і паіў бедных, здарылася так, што ён загадаў паднесці ежы і пітва аднаму дэрвішу, які, стомлены і аслабелы, ляжаў у цяні дома. А дэрвіш быў святым чалавекам, дасведчаным у тлумачэнні зор і прадказаннях. Падмацаваўшыся з ласкі шэйха, ён падышоў да яго і прамовіў: «Я ведаю прычыну твайго смутку, сёння ж дванаццаты дзень рамадана, і ты ў гэты дзень страціў свайго сына. Але суцешся: дзень смутку ператворыцца ў святочны, бо аднойчы ў гэты дзень твой сын вернецца!» Так сказаў дэрвіш. Для кожнага мусульманіна было б грахом сумнявацца ў словах такога чалавека. Гора Алі не сунялося, але ў гэты дзень ён заўсёды з нецярплівасцю чакае вяртання сына і ўпрыгожвае дом, і залу, і лесвіцы, быццам той можа з'явіцца ў любы момант.

— Цудоўна! — сказаў пісар. — Але мне хацелася б паглядзець, як хораша тут усё падрыхтавана, як ён смуткуе пасярод гэтай прыгажосці, а галоўнае — я б хацеў паслухаць аповеды рабоў.

— Няма нічога лягчэйшага! — адказаў стары. — Наглядчык рабоў у гэтым доме — мой даўні сябар, і ў такі дзень ён заўсёды знаходзіць для мяне месцейка ў зале, дзе ў натоўпе слуг і сяброў шэйха ніхто не заўважыць лішняга чалавека. Я пагавару з ім, каб ён вас пусціў, павінна атрымацца — вас жа ўсяго чацвёра. Прыходзьце а дзявятай гадзіне сюды, на плошчу, і я дам вам адказ.

Так сказаў стары. Маладыя людзі падзякавалі і пайшлі, прагнучы ўбачыць, як усё адбываецца.

У прызначаны час яны былі на плошчы перад домам шэйха і сустрэліся са старым, які сказаў, што наглядчык дазволіў іх правесці. Ён пайшоў наперадзе, але не багата ўбранымі лесвіцамі і не праз браму, а праз бакавыя веснічкі, якія старанна за імі замкнуў. Потым правёў іх праз некалькі калідораў, пакуль яны не ўвайшлі ў прасторную залу. Там панаваў вялікі тлум, стаялі багата апранутыя людзі, паважаныя гаспадары горада і сябры шэйха, якія прыйшлі, каб суцішыць ягоны боль. Там былі самыя розныя нявольнікі многіх нацыянальнасцяў. Але ўсе яны выглядалі засмучанымі, бо любілі свайго гаспадара і гаравалі разам з ім. У канцы залы на шыкоўнай сафе сядзелі самыя знатныя сябры Алі, якіх абслугоўвалі рабы. На падлозе побач сядзеў шэйх, бо ягоны смутак па сыну не дазваляў яму сядзець на кіліме радасці. Ён падпёр галаву рукой і, здавалася, амаль не чуў суцяшэнняў, якія шапталі яму сябры. Насупраць сядзелі старыя і маладыя мужчыны ў нявольніцкай вопратцы. Стары растлумачыў, што гэта рабы, якіх Алі Бану будзе сёння вызваляць. Сярод іх было некалькі франкаў, і стары звярнуў на аднаго з іх асаблівую ўвагу: ён быў дасканала прыгожы і зусім яшчэ юны. Шэйх набыў яго за вялікія грошы ўсяго некалькі дзён таму ў гандляра рабамі з Туніса і, тым не менш, ужо вызваляў яго, бо верыў, што чым больш франкаў ён верне на радзіму, тым хутчэй Прарок вызваліць яго сына.

Пасля таго, як усім падалі халодныя напоі, шэйх зрабіў наглядчыку рабоў знак. Той устаў, і ў зале ўсталявалася цішыня. Ён наблізіўся да нявольнікаў, якіх сёння збіраліся вызваліць, і выразна прамовіў:

— Вы, тыя, хто сёння атрымае волю з ласкі майго гаспадара Алі Бану, шэйха Александрыі, пачынайце расказваць згодна з традыцыяй яго дома!

Нявольнікі пашапталіся паміж сабой. Пасля гэтага ўзяў слова раб і пачаў расказваць.

З нямецкай мовы пераклаў Ігар Крэбс

Помнік В.Гаўфу каля замка Ліхтэнштэйн

Рыцары Вялікага Княства

Старонкі новай кнігі

Уладзімір АРЛОЎ

Шляхта

Знатныя роды ў нашай дзяржаве зваліся шляхтай. Да шляхты належалі кожныя дзесяць-дванаццаць са ста жыхароў Вялікага Княства Літоўскага. Гэта вельмі вялікая частка насельніцтва. У суседніх Расеі, Аўстрыі і Прусіі знатных людзей, якіх яшчэ называлі дваранамі, было ў дзесяць разоў меней — толькі адзін чалавек з сотні.

Шляхта валодала зямлёй, сялянамі і карысталася надзвычай шырокімі правамі. Шляхцічы былі вольнымі людзьмі. Яны вызваляліся ад усялякіх плацяжоў з сваіх уладанняў, маглі купляць, прадаваць і дарыць зямлю. Кожны шляхціч меў права свабодна выехаць за мяжу. Шляхта судзіла сялянаў, а ейныя справы мог разглядаць толькі адмысловы шляхоцкі суд.

Збіраючыся на мясцовыя з'езды-соймікі і на агульнадзяржаўны Сойм, шляхта ўдзельнічала ў кіраванні краінаю. Якраз яна выбірала вялікага князя, а таксама ўсіх суддзяў, у тым ліку і самых галоўных — суддзяў Трыбунала Вялікага Княства.

Найважнейшым абавязкам ліцьвінскай шляхты была абарона Айчыны. Але шляхта не толькі ваявала. Яна давала дзяржаве палітычных і рэлігійных дзеячоў, вучоных, пісьменнікаў і асветнікаў.

Пра што кажуць гербы

Кожны шляхоцкі род ганарыўся сваім гербам.

Герб заўсёды меў назву і сведчыў пра вольнасць і незалежнасць гаспадара. Па гербе можна было вызначыць паходжанне і сваяцкія сувязі яго ўладальніка.

Разглядваць шляхоцкія гербы вельмі цікава. На іх можна сустрэць выявы самых розных знакаў, рэчаў, раслін, жывёлаў і птушак. На гербе «Любіч», якім карысталіся больш за 500 родаў, мы бачым падкову з двума крыжамі. На гербе «Дарагаслаў» змешчаная страла. З герба магутнага магнацкага роду Радзівілаў глядзіць чорны арол.

Кожная выява на гербе мае сэнс. Каб дакладна зразумець, што азначае той або іншы герб, трэба ведаць навуку геральдыку. Яна дапамагае пазбегнуць смешных памылак. Да прыкладу, на гербах нярэдка сустракаюцца бараны і казлы. Нехта можа падумаць, што ўладальнікі гэтых гербаў былі неразумныя або ўпартыя. А геральдыка падказвае нам, што дзве гэтыя жывёліны — вельмі паважаныя, бо яны азначаюць кіраўнікоў статка. Герб з такой выяваю сведчыць, што ягоны гаспадар — правадыр, які ідзе наперадзе і вядзе за сабою іншых.

Шмат якія гербы нашай шляхты маюць надзвычай даўнюю гісторыю. Да прыкладу, «Гіпацэнтаўр», «Геральт», «Корвін» і «Ладдзя» паходзяць з старажытнага Рыма. Аднымі і тымі ж гербавымі выявамі маглі карыстацца роды розных еўрапейскіх краінаў — ад Літвы-Беларусі да Францыі і Гішпаніі. Герб «Равіч» упершыню з'явіўся ў Ангельшчыне, «Лебедзь» — у Даніі, «Котвіч» у Аўстрыі. Радзіма «Самсона», «Саса» і «Лялівы» — Нямеччына.

Шляхта шанавала гербы, бо яны нагадвалі аб продках ды іх слаўных справах і перамогах.

Шчыт дзяржавы

З шляхціцаў складалася аснова нашага войска. Паводле закона на вайну ішлі ўсе мужчыны, што мелі зямлю.

Магнаты, якім належалі велізарныя зямельныя абшары і тысячы сялянаў, ішлі ваяваць пад уласнымі сцягамі-харугвамі на чале вялікіх аддзелаў з баяраў і слугаў. Да прыкладу, у 1528 годзе князь Юрай Алелькавіч Слуцкі пасылаў у войска 433 кавалерыстаў, а князь Канстанцін Астрожскі — 426. Дробны шляхціч, у якога не было сялянаў, пацалаваўшы жонку з дзецьмі, выпраўляўся ваяваць сам.

Галоўная роля ў войску адводзілася кавалерыі. Яна дзялілася на капейнікаў і стральцоў. Капейнікі мелі дужэйшых коней і цяжкую зброю для блізкага бою. Стральцы на лёгкіх хуткіх конях стралялі па ворагу здалёк.

Каманду над злучанымі збройнымі сіламі дзяржавы прымаў гетман. Існавалі пасады вялікага (найвышэйшага) і палявога гетмана.

У мірны час баявым станам рабіліся пушчы, палі і лугі, дзе шляхцічы практыкаваліся ў коннай яздзе і валоданні зброяй.

Пра падрыхтоўку ваяроў-ліцьвіноў пісаў тагачасны паэт Мікола Гусоўскі:

Князь наш загадваў ствараць
у сваіх уладаннях
Лагер ваенны пры кожным
паселішчы ў пушчах…
Выган пры вёсцы, і там ад відна
да сутоння
Носяцца коннікі з гіканнем
цугам па кругу,
Шабляй і стрэламі цэляць
у вешкі…
Звычай у коннікаў быў свае лукі
і стрэлы
Укручваць у клунак з адзежай
і гэтак сухімі
Потым выносіць на бераг…
Вось рынулі коні,
Пырханне чуеш адно, бачыш
вушы ды храпы,
А на стырне, упіліўшыся
ў грывы, мільгаюць
Конных галовы. Свабоднаю
левай рукою
Кожны грабе, памагае каню
выбірацца…

Ілюстрацыі Паўла Татарнікава

Мячы, дзіды, арбалеты

Войска Вялікага Княства Літоўскага было ўзброенае не горш, а часам і лепей за арміі іншых еўрапейскіх краінаў. Жаўнеры мелі агняпальную зброю — ручніцы і аркебузы, а таксама ручную, якую яшчэ называлі халоднай. Такая зброя падзялялася на некалькі відаў.

Да зброі блізкага бою належалі вострыя з абодвух бакоў мячы. Яны былі аднаручныя і дзвюхручныя. Гэткі меч мог быць блізу двух метраў удоўжкі і важыў пяць кілаграмаў.

Нашы майстры выраблялі выдатныя мячы. Захаваліся звесткі пра тое, як радаваліся тэўтонскія рыцары, калі захапілі ў палон славутага мечніка-ліцьвіна Іллю. Яны прымусілі палоннага працаваць у сваіх майстэрнях, але для чужынцаў ён рабіў горшую зброю.

Калі ваяры сыходзіліся з ворагам вельмі блізка, уход ішлі карацейшыя і вострыя толькі з аднаго боку цесакі і корды. Шляхцічы добра валодалі шаблямі, кінжаламі, шпагамі і канчарамі — мячамі з доўгім клінком-джалам, ад якога не ратавалі панцыры.

Грознай наступальнаю зброяй і ў вершнікаў, і ў пяхотнікаў былі дзіды, даўжыня якіх даходзіла да чатырох метраў. У баі з цяжкай варожай конніцай надзейна служылі абаронцам Айчыны алебарды. У гэтай зброі спалучаліся дзіда, сякера і крук, прызначаны для сцягвання кавалерыста з каня.

Добра дапамагала ў бітве абуховая зброя — сякеры, кляўцы (баявыя молаты для прабівання панцыраў), булавы і баявыя цапы — кісцяні.

З даўніх часоў заставаліся ў арсенале ліцьвінскага войска лукі і арбалеты-самастрэлы. Страла з лука магла праляцець трыста метраў. Арбалет даставаў далей і меў большую прабіўную сілу, аднак у некалькі разоў саступаў луку ў хуткасці стральбы. Пакуль арбалетнік рабіў адзін стрэл, лучнік паспяваў стрэліць пяць-шэсць разоў.

Ад варожых стрэлаў, куляў і ўдараў ваяра абаранялі разнастайныя кальчугі, панцыры, шаломы і шчыты-тарчы. Свае панцыры і налобнікі мелі баявыя коні.

Апрача кавалерыі і пяхоты войска Вялікага Княства славілася артылерыяй. Гарматныя майстэрні тады называліся людвісарнямі. У сярэдзіне XVI стагоддзя ў Вільні працавала вядомая ва ўсёй Еўропе людвісарня, дзе за дзень маглі вырабіць 18 гарматаў, якія стралялі чыгуннымі ядрамі. Яшчэ адна знакамітая людвісарня была ў Нясвіжы. Шмат якія нясвіжскія гарматы праславіліся ў бітвах і нават атрымалі імёны.

Мы — ліцьвіны!

У Вялікім Княстве Літоўскім, як і ў іншых еўрапейскіх краінах, існавала рыцарства. Упершыню пра нашых рыцараў гаварылася ў грамаце, якую ў 1387 годзе падпісаў вялікі князь Ягайла.

Беларускае рыцарства на чале з Вітаўтам Вялікім здабыло сабе неўміручую славу пад Грунвальдам. Праз некалькі гадоў да нашага князя прыехалі паслы з Чэхіі. Яны прапанавалі яму стаць чэшскім каралём і бараніць іхнюю краіну ад нямецкіх крыжакоў. Вітаўт застаўся на радзіме, але паслаў на падтрымку чэхам 5-тысячнае войска пад камандаю свайго пляменніка Жыгімонта Карыбутавіча. Беларусы, якіх называлі тады ліцьвінамі, ваявалі поплеч з братамі-чэхамі больш за дзесяць гадоў. І пазней рыцары-ліцьвіны шмат разоў перамагалі ворагаў, абараняючы родную зямлю і дапамагаючы суседзям.

Рыцарамі лічыла сябе ўся шляхта.

Правы і абавязкі рыцараў былі падрабязна запісаныя ў законах. Правілы рыцарскіх паводзінаў перадаваліся ў шляхоцкіх сем'ях ад бацькоў сынам. Рыцары мусілі заўсёды паказваць сілу, мужнасць і розум. Але не для таго, каб проста выхваляцца імі, а каб бараніць слабых, шанаваць жанчын, падтрымліваць царкву. Разам з тым з юных гадоў рыцар не забываўся пра навуку.

Дзеля прымнажэння славы рыцар мог зрабіць падарожжа ў любую, апрача непрыяцельскай, краіну. Закутых у панцыры ваяроў з берагоў Дзвіны, Дняпра і Нёмана бачылі пры дварах уладароў розных дзяржаваў. Некаторыя з нашых землякоў здабылі ў чужых краях шырокую вядомасць і славу. Да прыкладу, шмат вандраваў па Еўропе ў сярэдзіне XV стагоддзя ліцьвінскі рыцар Аляксандр Солтан. Ягоны ваярскі талент і мужнасць высока ацаніў славуты бургундскі герцаг Карл Смелы. У Ангельшчыне за свае рыцарскія ўчынкі Солтан атрымаў ад караля залаты ланцуг. Дадому наш суайчыннік вяр-

нуўся з найвышэйшай рыцарскай узнагародай — ордэнам Залатога Руна.

Добра спраўляцца са шматлікімі нялёгкімі абавязкамі рыцар мог толькі тады, калі старанна клапаціўся пра ўзбраенне. Закон забараняў ваярам мяняцца конямі і зброяй, каб лепей паказаць сябе на гетманскім вайсковым аглядзе. Махляроў сурова каралі.

Рыцарскія правілы не дазвалялі паражаць праціўніка ззаду. Пячатка ганьбы чакала таго, хто конны забіў пешага або ўзброены — бяззбройнага. Здрада і баязлівасць клалі вечнае клеймо не толькі на ваяра, але і на ягоных нашчадкаў.

Кожны рыцар здзяйсняў подзвігі дзеля гонару Айчыны і дамы свайго сэрца. У кагосьці гэта была каханая дзяўчына ці жонка, у кагосьці маці або сястра. Недзе ў Полацку, Вільні, Нясвіжы ці Горадні дама чакала, калі яе рыцар вернецца з вайны ці далёкай вандроўкі. Але гаварыць пра сваю, братоў ці каханых стараліся няшмат. Спрадвеку жанчыны ў Беларусі верылі, што калі мужчына ваюе, нельга называць ягонае імя ўголас, бо тады ён можа неспадзявана азірнуцца і трапіць пад варожы ўдар.

Калі ў далёкай ці блізкай краіне ў нашых рыцараў пыталіся, адкуль яны, тыя з гонарам казалі: «Мы — ліцьвіны!»

Хто мацнейшы ў двубоі?

І ў мірныя часы рыцары надоўга не развітваліся са зброяй, бавячы час на паляваннях і турнірах.

Паляванне лічылася не проста забавай, але і выдатным сродкам умацавання духу і цела рыцара. У сутычках з буйным зверам — зубрам, мядзведзем, дзіком — удасканальвалася валоданне ўсімі відамі зброі.

Рыцарскія турніры, дзе вызначаліся самыя дужыя, хуткія і спрытныя, можна параўнаць з цяперашнімі спартыўнымі спаборніцтвамі. Правілы барацьбы былі падобныя ва ўсёй Еўропе, таму кожнае такое спаборніцтва збірала ваяроў з розных краін.

На турнір рыцары з'яўляліся за чатыры дні да яго пачатку. Першы вечар адводзіўся святочнай вячэры і танцам. Назаўтра суддзі абмяркоўвалі кандыдатуры ўдзельнікаў. Для гэтага на ўсеагульны агляд выстаўляліся іхнія баявыя шаломы і сцягі. Пасля таго, як гучна называлі імя рыцара, кожны з прысутных меў права сказаць сваё слова. Калі пра кандыдата даведваліся нешта нядобрае, ягоны шалом скідвалі на зямлю, і гэты чалавек мусіў вяртацца дахаты.

На трэці дзень рыцары, пакуль што без зброі, прыязджалі на месца спаборніцтваў. Яны ўрачыста прысягалі выконваць усе правілы турніру. Уздоўж рысталішча ладзіліся трыбуны для гледачоў. За турнірамі, што адбываліся на гарадскім пляцы, можна было за плату назіраць з вокнаў блізкіх дамоў. Зрэдку турнірныя гульні праходзілі і ў вялікіх залях палацаў і замкаў.

Дзень спаборніцтваў пачынаўся з таго, што рыцары апраналі панцыры. Зброя ўдзельнікаў, найперш дзіды, павінна была мець прыблізна аднолькавую якасць і даўжыню. Коней таксама падбіралі аднаго росту, каб праціўнікі мелі роўныя ўмовы і перамога залежала толькі ад майстэрства.

Спаборнікі выпрабоўвалі сілу і ваярскае ўмельства і камандамі, і сам-насам. Праціўніка трэба было выбіць з сядла або збіць на дол разам з канём. Пры гэтым забаранялася калечыць чужога каня, біць ззаду або ніжэй за пояс, нападаць на рыцара са збітым шаломам.

Бывала, што баі зацягваліся да позняга вечара. Але нарэшце трубачы гралі адбой, і на святочнай вячэры ўручалі ўзнагароды. Праўда, перад гэтым спаборніцтвы яшчэ працягваліся ў выглядзе ўзаемных застольных жартаў. Часам яны былі вясёлыя, а часам маглі і абразіць.

Шляхта Вялікага Княства Літоўскага лічыла сябе нашчадкамі ваяўнічага, вольнага і ўдачлівага народа — сарматаў. Калісьці сарматы валодалі велізарнымі еўрапейскімі абшарамі і кідалі выклік магутнаму Рыму

Аднаго разу на турніры ў Вене немцы пачалі пасміхацца з таго, што ў рыцараў з Вялікага Княства і Польшчы горшае ўзбраенне. Нехта з нашых запытаўся: «Чаму ж вы тады з добрай зброяй прайгралі бітву пад Грунвальдам?» Немцы не супакоіліся і, каб дапячы супернікам, прапанавалі ім купіць за сто злотых свайго самага старога і маларослага каня. Ліцьвіны з палякамі заплацілі грошы, а на наступны дзень запрасілі крыўднікаў на абед, каб пачаставаць свежаю алянінай. Немцы нахвальвалі смажанае мяса, пілі віно і весяліліся. Пры канцы абеду ім на вялікім падносе прынеслі галаву і ногі з капытамі ад іхняга каня. Зразумеўшы, якога «аленя» яны з'елі, нямецкія рыцары схапіліся за мячы, але правілы змусілі іх сесці на месца і прысаромлена заціхнуць.

Такія вось здараліся тады суровыя жарты, аднак і часы былі не лагодныя.

Турніры ў Вільні

Многія ліцьвіны, як тады называлі беларусаў, выпраўляліся на спаборніцтвы ў заходнееўрапейскія краіны, нават у далёкія Гішпанію і Партугалію, і вярталіся адтуль з узнагародамі. Замежныя турнірныя кнігі мелі асобныя раздзелы, прысвечаныя Вялікаму Княству Літоўскаму. Там змяшчаліся гербы рыцараў і кароткія аповеды пра здабытыя імі перамогі.

У сваю чаргу ваяры з Францыі, Ангельшчыны, Нямеччыны, Італіі, Чэхіі, Вугоршчыны ды іншых краёў прыязджалі памерацца сіламі ў нашую сталіцу Вільню. Асабліва часта турніры адбываліся ў нас у XVI стагоддзі, калі вялікім князем быў Жыгімонт Аўгуст. Некалькі тысяч гледачоў бачылі ў 1546 годзе бой, у якім сышліся ліцьвін Габрыэль Тарла і прускі рыцар Лягендорф. Доўгае і зацятае адзінаборства выйграў, хоць і быў паранены, наш зямляк.

Праз год на вялікія рыцарскія спаборніцтвы ў Вільню з'ехаліся рыцары з дзесяці краін. Апрача ваярскіх двубояў турнірнікі бралі прыступам «пацешны» драўляны замак. На рысталішча выходзіў і перамагаў сам гаспадар Жыгімонт Аўгуст. Але найбольш запомнілася віленчукам і гасцям, як, надзеўшы панцыр, у жартоўны бой адразу з двума рыцарамі ўступіла ліцьвінка Зоська Доўгая, якую ўся Вільня паважала за спрыт і весялосць. Ваяры-мужчыны крыху разгубіліся. Зоська тым часам нядрэнна ўпраўлялася з дзідаю, і суддзі пад рогат прысутных абвясцілі кабету мацнейшай.

Самым доўгачаканым момантам было ганараванне найлепшых рыцараў. Калісьці пераможца проста забіраў сабе каня і зброю суперніка. Потым з'явіліся іншыя ўзнагароды: срэбны панцыр, меч з залатым дзяржальнам, залаты рыцарскі пояс і такія самыя астрогі-шпоры.

Прызы прысуджаліся і тым рыцарам, якія найдаўжэй пратрымаліся на рысталішчы і захавалі некранутымі аздобы на шаломах. Ушаноўвалі таксама за самы трапны ўдар і самую вялікую колькасць скрышаных дзідаў праціўніка. Адмысловы прыз чакаў рыцара, які прыехаў на турнір з самай далёкай краіны.

Галоўную ўзнагароду звычайна ўручала жанчына, якую выбралі «каралевай любові». Побач з ёю лепшыя месцы на трыбунах займалі дамы, якія былі ганаровымі суддзямі.

Нашчадкі сарматаў

Шляхта Вялікага Княства Літоўскага лічыла сябе нашчадкамі ваяўнічага, вольнага і ўдачлівага народа — сарматаў. Калісьці сарматы валодалі велізарнымі еўрапейскімі абшарамі і кідалі выклік магутнаму Рыму. Паступова шляхцічы пачалі называць сябе сарматамі, і ў выніку два гэтыя словы сталі азначаць адно і тое ж.

Бацька выхоўваў сыноў у «сармацкіх» звычаях. З малых гадоў шляхціч-ліцьвін ведаў, што найдаражэйшае ягонае багацце — конь і шабля.

У мірны час шабля вісела на сцяне ў гаспадаравай спальні, але доўга ніколі не адпачывала. Сармат мусіў перадаць сынам не толькі зброю, але і ўласныя сакрэты абыходжання з ёю.

Хлопчыкі ўжо ў раннім дзяцінстве вучыліся ездзіць вярхом, фехтаваць, страляць з лука і кідаць дзіду. Шмат увагі надавалася практыкаванням на развіццё сілы, спрыту, цягавітасці.

Шляхцічы-сарматы не забываліся і пра выхаванне дачок. У падлеткавым веку іх звычайна пасылалі да двара больш знакамітага і багатага сваяка. Там дзяўчынкі навучаліся не толькі добрым манерам, танцам, гульням, але таксама коннай яздзе і стралянню з лука.

Не менш, чым за зброяй, сапраўдны сармат сачыў за сваім парадным адзеннем. Яго ўпрыгожвалі перламі, золатам, футрам гарнастая. У модзе былі накідкі са шкураў драпежных звяроў — ваўкоў, рысяў, мядзведзяў. Яны падкрэслівалі ваяўнічасць і сілу гаспадара. «Сармацкія» кашулі, каптаны ды іншае адзенне шылі з дарагіх і яркіх тканін пурпуровага, блакітнага, жоўтага і зялёнага колераў. Багатыя і пашытыя з добрым густам уборы паслоў Вялікага Княства ўражвалі прыдворных усёй Еўропы.

Але галоўнае было не адзенне, а тое, што шляхцічы-сарматы сапраўды вызначаліся рыцарскімі паводзінамі і адданасцю роднай зямлі. Сваім дэвізам яны абралі словы: «Жыццё — Айчыне, гонар — нікому!»

І праз стагоддзі нашыя шляхцічы захавалі добрыя даўнія традыцыі. Некаторыя памылкова называюць шляхту былога Вялікага Княства Літоўскага польскай. Напраўду ж яна ніколі не захоплівала гэтай зямлі. Наадварот, заўсёды бараніла яе ад ворагаў, паўставала супроць акупантаў і, хоць пазней і карысталася часта польскаю мовай, добра ведала мову і звычаі сваіх продкаў. Якраз з беларускай шляхты выйшлі паўстанскія правадыры, палітыкі, культурныя дзеячы XIX — пачатку XX стагоддзя.

Сёння нашых прапрадзедаў-сарматаў можна ўявіць дзякуючы старадаўнім партрэтам. Іх вы пабачыце, калі прыйдзеце на экскурсію ў нацыянальныя гістарычны і мастацкі музеі Беларусі. У кнізе Уладзіміра Крукоўскага «Срэбная страла ў чырвоным полі» пералічаны беларускія роды, якія належалі да шляхты. Знайшоўшы там сваё прозвішча, вы можаце даведацца, ці былі шляхцічамі вашыя прадзеды.

«Срэбны Адзінарог» і «Жалезны Воўк»

Звычаі, правілы і забавы рыцараў Вялікага Княства не забытыя і ў наш час. Іх зберагае моладзь з рыцарскіх клубаў. Толькі ў Менску такіх клубаў блізу пятнаццаці, а ва ўсёй Беларусі — некалькі дзясяткаў.

Цяперашнія рыцары маюць майстэрні, дзе вырабляюць сабе баявы рыштунак, за які не сорамна было б і пяць стагоддзяў таму. Дзяўчаты шыюць паводле даўніх узораў сукенкі, развучваюць танцы, якія выконвалі іхнія прабабулі ў палацах Вітаўта і Жыгімонта Аўгуста.

Юнакі з беларускіх рыцарскіх клубаў штогод заваёўваюць узнагароды на святкаванні Грунвальдскай перамогі ды іншых сучасных турнірах. У розных краінах ведаюць пра менскія клубы «Ордэн Паўночнага Храма», «Срэбны Адзінарог», «Рыцары Вялікага Княства», пра палачанаў і навапалачанаў з «Жалезнага Ваўка» і «Чорнага Воіна», магілёўцаў з «Барысфена».

У Менску праходзіць фэст старадаўняй культуры «Белы замак». Разам з рыцарскімі баямі ў яго праграме — спаборніцтвы лучнікаў і арбалетнікаў, конкурсы сярэднявечных убораў і канцэрты тагачаснай музыкі. На некалькі летніх дзён у рыцарскую сталіцу ўсёй Усходняй і Цэнтральнай Еўропы ператвараецца наш старажытны Навагрудак, які быў першай сталіцаю Вялікага Княства Літоўскага.

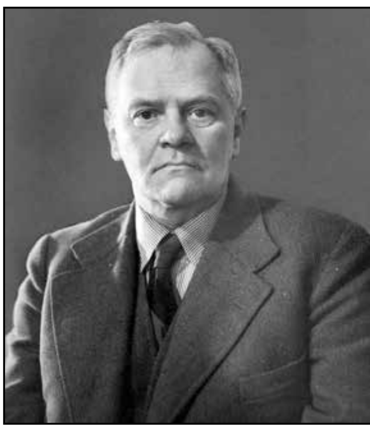
Шануючы памяць сваіх герояў, аднаўляючы іх традыцыі, мы кажам свету, што беларусы — еўрапейскі народ з багатай гісторыяй.

Невядомы пераклад Гальяша Леўчыка

Беларускі і польскі кампазітар, дырыжор, педагог і публіцыст Станіслаў Казура (1881–1961), які амаль усё жыццё пражыў у Варшаве, шчыра сябраваў з беларусамі.

Сам кампазітар быў родам з Пастаўшчыны. Пачатковую адукацыю атрымаў дома, потым працягваў вучыцца ў Вільні, у тым ліку і музыцы. У 1907 годзе Станіслава Казуру запрасілі працаваць арганістам у Нясвіж, дзе ён арганізаваў змешаны хор, які вызначаўся высокім прафесіяналізмам, нават выконваў «Лотэрыю», складаны музычны твор Станіслава Манюшкі. Па пратэкцыі музычнага дзеяча дэкана Дзвінскага касцёла Секлюцкага і пры падтрымцы і апякунстве Радзівілаў у 1907 годзе Станіслаў Казура паступіў у Варшаўскую кансерваторыю. А потым працягваў музычную адукацыю ў Рыме, дзе ў 1914 годзе скончыў Акадэмію Святой Цэцыліі (Accademia Nazionale di Santa Cecilia), а таксама ў Парыжы.

Жывучы ў Варшаве, кампазітар арганізаваў у філармоніі хор, які налічваў дзвесце ўдзельнікаў. Ён выкладаў у Варшаўскай кансерваторыі сальфеджыо, садзейнічаў выданню дзяржаўнага дэкрэту аб абавязковым навучанні музыцы і спевам у школах. Пры Варшаўскай кансерваторыі Станіслаў Казура арганізаваў факультэт па вывучэнні музыкі і спеваў у агульнаадукацыйных школах. Для гэтага факультэта ён напісаў і выдаў дзясяткі дапаможнікаў па спевах...

Станіслаў Казура

Гальяш Леўчык

Станіслаў Казура шчыра і да самай смерці сябраваў з беларусамі Варшавы. У польскім асяроддзі ён рэдка меў аказію пагутарыць на беларускай мове. Таму беларуская мова, якою ён карыстаўся, была крышачку архаічнай, была гэта мова нашаніўскай пары. Такую мову вынес Станіслаў Казура з бацькоўскай хаты і такую захаваў на ўсё жыццё. Здавалася, што ён нічога больш на свеце не любіў і не хацеў, каб толькі пагутарыць на роднай мове з беларусамі...

Сябраваў Станіслаў Казура і з беларускім паэтам Гальяшом Леўчыкам (1880–1944). У 1920 годзе кампазітар папрасіў Леўчыка перакласці на беларускую мову верш польскага паэта Эдварда Слоньскага (1872–1926) «Jeszczem wciąż pełen wiosny...» («Яшчэ вясну ўсё бачу...»). Кампазітар напісаў музыку да гэтага літаратурнага твора і хацеў, каб ён гучаў і па-польску, і па-беларуску. Гальяш Леўчык верш пераклаў і нават прысвяціў свой пераклад Станіславу Казуру. Гэты пераклад паэт уключыў у свой зборнік «Беларускі жаўранак», але ён так і не пабачыў свет. І ніколі пераклад верша не друкаваўся. Таму прапануем яго чытачам «Літаратурнай Беларусі».

Сяргей Чыгрын

Яшчэ вясну ўсё бачу...

Эдвард СЛОНЬСКІ

1
Яшчэ вясну ўсё бачу,
На долю жду сваю,
А ўжо і восень беліць
Галованьку маю.
Прыяцелі мне кажуць:
Ты сёння штось не той!—
І праўда! Штодня думак
Ўмірае па адной.
Жыццё памалу тухне,
Як тухне ў прыску жар, —
Над вухам хтось на скрыпцы
Свой разлівае чар.
Дзіўны ж той музыка —
Ўсё глыбей грае ён,
І плача тая скрыпка,
Нібы па смерці звон.
Нічога, брацця, што мне
Сівее галава,
Наступіць лепша доля —
Яшчэ ў мяне вясна!..

2
Сваёй чакаю долі
Ужо я два гады...
Жыццё маё адходзіць
Няведама куды.
У ціш адходзіць сонну
Аж за дзясяткі гон,
А мне май месяц сніцца —
Вось цэлы ў кветках ён...
Штось ў высь мяне ўзнімае,
Штось кажа ў даль ляцець...
І хочацца старому
Вясны сваёй жалець.
На клумбу цветавую
Груз хтосьці паскідаў,
Апошнія ўжо кветкі
Мароз пад вокны сцяў.
Прыяцелі мне кажуць:
Ты сёння штось не той,
І ўліўся горкім ядам
Сон неспакойны твой.
Нічога, брацця, другі,
Яшчэ пайду скакаць,
Яшчэ ў Купалле папараць
Мне будзе расцвітаць!..

3
Такі ж прайшла вясна ўжо,
Такі ж пайшла з двара,
І кончылась без следу
Святаў маіх пара...
І сонейка спаліла
Цвет зеляneўшых ніў,
І папараць не цвіла,
Як дзень Купалля быў.
Ніводзін сон не стаўся,
Нішто не выйшла ў яў,
Як восень наступіла —
Рой думак тых сканаў.
Прыяцелі мне кажуць:
Адцвіў твой месяц май!
І ад вясны зялёнай
Застаўся... баю-бай.
Нічога, брацця, веру:
Яшчэ настане час,
Што будзе май цвітучы
Гасіць ў мяне не раз!..

4
Яшчэ прайшло гады два —
Дух, што усё чакаў
На май вясну і сонца —
У вечны сон папаў...

Варшава, 1920 г.

Немаленькая краіна

«Каб любіць Беларусь нашу мілую, Трэба ў розных краях пабываць» — у гэтых вядомых радках Алеся Ставера фактычна закладзена ўся праграма-максімум сучаснага беларускага патрыятызму. Каб любіць Радзіму, трэба пабываць у іншых краінах, пажадана пабольш і падалей.

Яшчэ са школы нас прывучаюць да таго, што мы жывем у маленькай краіне. На першы погляд здаецца, што ў нас усё кампактнае: і тэрыторыя, і гісторыя, і культура, і літаратура, але гэта толькі на першы погляд. Калі капнуць глыбей, то адкрываецца зусім іншая рэальнасць.

Каб зразумець гэта, дастаткова толькі патрапіць у краіну, якая тэрытарыяльна ў чатырнаццаць разоў меншая за Беларусь. Гэта я пра Чарнагорыю, калі што. Насельніцтва яе ўсяго 622 тысячы чалавек. Вось дзе сапраўды «маленькі, але ганарлівы» народ з беларускіх паказак. Чарнагорцы, праўда, не надта перажываюць з таго, што іх няшмат. Хутчэй наадварот — ганарацца гэтым. Адзін мой знаёмы чарнагорац вельмі здзівіўся, калі я сказаў яму, што многія беларусы лічаць сваю краіну маленькай. «Маленькая краіна — гэта калі на ўроку геаграфіі не патрэбны карты, бо ўся краіна бачна праз вакно», — пажартаваў у адказ ён пра сваю Радзіму.

У Еўропе шмат краін, меншых за Беларусь і па колькасці насельніцтва, і тэрытарыяльна, але ніхто, здаецца, з іх жыхароў не камплексуе з гэтай прычыны. Наадварот. Удвая меншая за нас Вугоршчына настолькі суровая краіна, што нават расійскамоўныя экскурсаводы невугорскага паходжання пачынаюць свой расповед з таго, што паведамляюць не толькі пра дзесяць мільёнаў вугорцаў, якія жывуць у краіне, але і пра пяць мільёнаў суайчыннікаў, якія знаходзяцца па-за межамі метраполіі. Былыя вугорскія тэрыторыі, натуральна, таксама не забываюць згадаць...

Усе нашыя комплексы ад няведання, ад нежадання ведаць і ад пагарды да свайго. Гэта такая форма мазахізму з нацыянальнымі асаблівасцямі. Лечыцца яна проста — Вікіпедыяй ці кнігай.

На нашай зямлі безліч месцаў і мястэчак, дзе адбываліся грандыёзныя падзеі, спыняліся і жылі сусветнавядомыя асобы. Праз Беларусь, гэтак жа, як і праз іншыя еўрапейскія краіны, ва ўсіх напрамках ездзілі людзі, якія пакідалі пасля сябе спадчыну ўбачанага. Час мінае, і ў памяці губляюцца важныя штрыхі да партрэту краіны, забываецца ўсё тое, што яшчэ ўчора было важным.

Нам ёсць чым ганарыцца і ёсць пра што расказаць. Прынамсі, гэтых расповедаў хопіць, каб пагаварыць пра Беларусь з выпадковым госцем, які нічога не ведае пра наш край. Расказваючы пра краіну і паказваючы ў вакно на беларускія вёскі, мястэчкі і гарады, можна і самому пачаць разумець нешта звышнатуральнае, метафізічнае, схаванае ад чужых вачэй. Тое, чаго даўно ўжо няма ў вымярэнні фізічным, чаго не здольныя ўбачыць пустыя вочы і тое, што стала прысутнічае ў нашым духоўным жыцці, вісіць дамоклавым мячом над свядомай беларускай галавой.

Калі я вяртаюся з-за мяжы праз Брэст, заўжды чакаю Стоўбцаў — для мяне гэта знак, што дом ужо зусім побач. Коласаўскія мясціны і гадзіна язды да сталіцы. Ля памежнай станцыі Коласава ўвосень 1933 года адбылася знакавая падзея для беларусаў: бальшавікі памянялі палякам бацьку беларускай драматургіі Францішка Аляхновіча на бацьку беларускай граматыкі Браніслава Тарашкевіча. Яшчэ праз некалькі кіламетраў невялікая чыгуначная станцыя Негарэлае, якая ў свой час была нанесена на ўсе карты свету. Адсюль пачынаўся шлях савецкіх грамадзян у вольны свет, сюды ж прыязджалі вядомыя і не вельмі прадстаўнікі буржуазнага свету, каб пазнаёміцца бліжэй з таямнічай першай краінай пралетарыяў і сялян. Адсюль адпраўляўся вядомы ў міжваенны перыяд заходнееўрапейскі экспрэс «Парыж–Негарэлае», на якім выпраўляліся ў выгнанне з радзімы многія прадстаўнікі інтэлегенцыі былой Расейскай імперыі. Аляксандра Тверыцінава прысвяціла гэтаму цягніку аднайменны раман, у анатацыі да якога так і сказана: пра лёс эміграцыі і вяртанне на Радзіму.

На гэтай станцыі ў 1928 годзе дэлегацыя вядомых беларускіх пісьменнікаў, сярод якіх былі Цішка Гартны і Янка Купала, Рыгор Кобец і Платон Галавач, Андрэй Александровіч і Міхась Лынькоў, сустракалі Максіма Горкага. З яе выпраўляўся ў Парыж Якуб Колас, каб пачытаць тамтэйшым слухачам свае вершы. Уладзімір Маякоўскі, рыхтуючыся да свайго грандыёзнага падарожжа па краінах Еўропы і Амерыкі, прысвяціў Негарэламу некалькі радкоў у сваім вершы «Мы і яны». Перад адкрыццём Амерыкі ён адкрыў для сябе беларускі край. Праз Негарэлае ў розны час праязджалі Герберт Уэлс, Стэфан Цвэйг, Рамэн Ралан ды іншыя вядомыя асобы.

З гэтым месцам звязана і гісторыя маёй сям'і: у тым жа 1928 годзе, калі беларускія літаратары сустракалі Максіма Горкага, мая бабуля ва ўзросце 4 гадоў разам з усёй сям'ёй выправілася таксама ў падарожжа. Праўда, не ў Парыж, каб шпацыраваць па Манмартры, а дзеля таго, каб асвойваць цаліну ў Чалябінскай вобласці. Для такіх вандроўнікаў існаваў адмысловы кур'ерскі цягнік — «Негарэлае–Уладзівасток». Добра, што перасяленне было дабраахвотным, таму надоўга яны не затрымаліся. Вярнуліся дамоў у трыццатыя, тым жа самым цягнікам...

У Парыж, дарэчы, можна і цяпер трапіць цягніком з Беларусі, праўда, ён маскоўскі, дарога каштуе і ў Негарэлым не спыняецца.

Гэты тэкст — толькі павярхоўны накід алоўкам на мятым аркушы з вакна турыстычнага аўтобуса, які адзінока ляціць па пустой начной трасе ў мінскім напрамку. Без падрабязнасцяў, паглыбленняў і фактalогіі. Калі капнуць глыбей, можна знайсці нашмат цікавейшае, я ўпэўнены...

Канстанцін КАСЯК, budzma.by

«Я — толькі голас дрэў...»

Васіль Дэбіш. Чуйнар: вершы — Мінск, «Кнігазбор», 2015. — 224 с. (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»)

Прайшло ўсяго тры гады, як чытачы пазнаёміліся з паэтычным зборнікам Васіля Дэбіша «Праз дождж». Назвай чарговага стала слова, уведзенае ва ўжытак Нінай Мацяш. Чуйнар — гэта паэт у шэразе тых, хто піша вершы, бо адчуванне, душэўнае перажыванне ставіцца ім вышэй за ўсё. Ён, паводле Андрэя Вазнясенскага, не можа трываць, «як крычыць палоска святла, прышчымленага дзвярыма». Ён — «голас дрэў… ціхі спеў ветру, спыненага на ўзлёце»…

Аўтар «пачынае з Радзімы». Шлях да яе — няпростае пераадоленне душэўнай знямогі, страху, спакус. Радзіма для лірычнага героя — гэта воля, якую не ведаюць гномы, што жывуць у норах. Ім няўцям, што недзе звоняць крыніцы, лётаюць птушкі. Куды мілей чарвякі і слізкія макрыцы. Гэтага светлага слова ніколі не чулі ні сляпыя краты, ні кажаны ў сырых пячорах.

У пошуках адказу на спрадвечныя пытанні бышца Васіль Дэбіш нярэдка выходзіць на запамінальныя філасафічныя абагульненні:

Мы пыл. Мы толькі жменька пылу,
Што гоніць вецер па зямлі.
Чапляемся, што мае сілы,
За дрэвы, камяні, камлі.

Разважанні аўтара тым глыбей, чым на больш вузкае кола нашага быцця накіраваны яго паэтычны зрок. Так, у вершы «Гандляр» нікчэмны, прыгорблены чалавечак настылым зімовым днём звысоку глядзіць на жабрака.

Бы мёд, спакусу велічы
П'е сквапная душа.

Ох ужо гэтае жаданне быць хоць на шапку вышэй!.. Прачытаў Васілёва — і нечакана выплыла сваё. Неяк у мужчынскай кампаніі, ужо перад тым, як разыходзіцца, раённы ляснічы — нярослы, лысы, маўклівы на працягу ўсяго застолля чалавечак — усё ж не вытрымаў, неяк нават вінавата, нібы прабачаючыся, выказаў тое, што муляла ўвесь вечар: «І ўсё роўна я перад вамі, хлопцы, хоць трохі начальнік!»

Ці вось яшчэ — верш «Павук». На пытанне ўнука, што вяжа зламысьнік, стары адказвае:

Жыццё ён нітуе і смерць
Сваёй павуцінай ліпучай.

Так пабудавана ўжо чалавечае жыццё, што вельмі часта высокія мары, добрыя памкненні і спадзяванні гінуць у сілках нянавісці і распусты, у нератах зайздрасці і маны, якія расстаўлены на шляхах-дарогах.

Думаецца, найбольш выразна, кранальна гучаць у новай кнізе аўтара два матывы: песня роднай прыроды і шчымлівы ўспамін пра бацькоўскую хату. Васіль Дэбіш з тых беларускіх творцаў, для каго Радзіма — гэта найперш за ўсё маці. Паэт, які, сам жывучы ў цесным пакойчыку інтэрната, даглядаў цалкам бездапаможнага роднага чалавека да канца жыцця, мае права на вершы пра сыноўнюю любоў. Яны ідуць ад сэрца і, патрэбна сказаць, прыкметна вылучаюцца мастацкай вартасцю і непадробнай шчырасцю.

З-пад ног яе ўцякаюць крумкачы.
Анёл глядзіць з нябёсаў вінавата.
Абдымкі расхінае, ды маўчыць.
Ідзе душа. Спяшаецца да хаты.

Не, не ідзе яна ўжо, а плыве
Бялюткім воблакам па адзвінелых росах.
Світае. І яснеецца ў траве
След ног яе маленькіх, кволых, босых.

Верш «***Убачылася сёння ўночы мне…», адкуль узяты прыведзеныя радкі, — сапраўдны гімн сыноўняй любові. І мне, чытачу, услед за паэтам так хочацца вярнуцца ў чысты-чысты свет дзяцінства,

Ні мітульгі дзе, ні турбот,
Дзе маці, гожая такая,
Стаіць пачціва ля варот,
З рук сонца ў неба выпускае.

Узнёсла, узвышана, з бязмернай любоўю… Як і трэба гаварыць, пісаць і думаць пра тую, каму мы абавязаны жыццём, талентам, сонцам на небе…

А яшчэ мне падабаюцца вершы Васіля Дэбіша пра родныя краявіды. Яны — як мурожны астравок у мутным віры паўсядзённасці.

Пасу світанак. Так напеўна дровы
Патрэскваюць у ветлівым кастры.
Усход, нібы ружовыя каровы,
З туману выплывае, з-за гары.

Будзе няпраўдай сказаць, што абсалютна ўсе творы, што склалі зборнік, з'яўляюцца верхам паэтычнай дасканаласці. Асобныя вершы псуе залішняя дэкларатыўнасць, часам аўтару бракуе тэматычнай і вобразнай навізны. Але пры ўсім тым тут няма «задушаных слоў, забітых пачуццяў», на якія не мае права сапраўдны чуйнар.

Мікола СЯНКЕВІЧ

Экзістэнцыялізм па-беларуску

Барыс Пятровіч. Пуціна. Мінск: Кнігазбор, 2015. 200 с.

Пад адной вокладкай з'явіліся дзве аповесці Барыса Пятровіча«Пуціна» і «Стах». Творы напісаны адпаведна яшчэ ў 2003 і (увага!) 2002 — 1995 гг.

Аўтар не грэбуе адхіленнем ад акадэмічнага выкладання думак. Хоць і ў нейкія нетры авангардызму не імкнецца. Таму ва злоўжыванні нестандартнымі прыёмамі Б. Пятровіча не абвінаваціць. Яны прымяняюцца роўна настолькі, колькі неабходна для мастацкага выяўлення, раскрыцця пульсу твора. Так, «Пуціна» ўвогуле напісана ў адзін сказ. Прычым разбіты дзесяцірадковымі порцыямі. Думаецца, літаратуразнаўцам будзе над чым паламаць галаву.

Нямала матэрыялу падкінута і філосафам, перадусім якія вывучаюць экзістэнцыялізм, — гэтак вострa героі Б. Пятровіча перажываюць сваё існаванне, падзеі якога, нават збольшага трывіяльныя, стваравюць глебу для галавы і сэрца. У першай аповесці даходзіць нават да фантасмагарычных сюжэтаў. Другому ж твору яны не патрэбны, бо на Сахаліне, куды жыццё закінула героя — маладога журналіста, сама рэальнасць незвычайная.

Усё ж пры цвёрдай наяўнасці еўрапейскай традыцыі (па ходзе тэкстаў ненавязліва знаходзіцца пераклічка і дыялог з экзістэнцыялісцкімі мысьлярамі і не толькі — перш за ўсё Сартрам, Камю і Кафкай) творы Б. Пятровіча характарызуюцца элементамі ўсходніх матываў і разам з тым непрыхаваным беларускім характарам філасофіі існавання. Напрыклад: «…там, на Сахаліне, ён упершыню задумаўся над тым: хто я ёсць і што я ёсць без роднай мовы, бо да таго ганарыўся, што чыста-чыста, зусім без акцэнту, размаўляе па-расейску… менавіта адтуль, з Сахаліна, ён вярнуўся на Беларусь беларусам, бо іхняя спроба размаўляць па-беларуску не наткнулася на неразуменне і супрацьстаянне: «гаварыце на нармальным языку»».

Тым не менш павышаная інтэлектуальнасць прозы Б. Пятровіча (і не толькі гэтай) не стане перашкодай для ўспрымання і чытачу без філалагічнай ці філасофскай адукацыі. Таму што ў аснове твораў ляжыць усё той жа рэалістычны погляд на свет з адпаведнымі чалавечымі каштоўнасцямі і… слабасцямі.

Ў + Є, або Да «Справы»!

Справа: альманах: вып. 1 — 2015 / Гал. рэд. А. Наварыч. Мінск: Смэлтак, 2015. 240 с.

Гісторыя Беларусі багатая на культуру іншамоўнай літаратуры — лацінскай, польскай, рускай… Але ад мастацкага слова на мове нашых паўднёвых суседзяў, створанага хоць сабе і на беларускай зямлі ці выхадцамі з яе, звычайна адмяжоўваліся. Разам з тым за апошнюю чвэрць веку стасункі беларускага і ўкраінскага дыскурсу выйшлі за рамкі так званых узаемасувязей. Відавочнай зрабілася хутчэй узаемапранікненне культур. Адной са знакавых фігур і яскравым прыкладам тут з'яўляецца Наталка Бабіна — беларуская пісьменніца і журналістка ўкраінскага паходжання.

Асабліва шмат украінскаму прыгожаму пісьменству даў паўднёва-заходні кут Брэсцка-Пінскага Палесся. Дмытро Фальківськы (1898–1934), Валадымыр Лэанюк (1932–2013), Астап Лапськы (1926–2012)… Ці мала прыйшло на службу ўкраінскай культуры з таго невялікага лапіка! Не адзінкавыя выпадкі эміграцыі сярод знаных беларускіх пісьменнікаў, якія не закінулі творчы працэс на роднай мове. Алесь Асташонак (1954 — 2004), Іна Снарская (нар. у 1965), Уладзіслаў Ахроменка (нар. у 1965)…

Абодва спісы можна працягваць. Кола атрымаецца і нявузкае, і пажонднае.

Таму ўзнікненне Таварыства ўкраінскай літаратуры пры Саюзе беларускіх пісьменнікаў невыпадковае, з трывалым базісам (і сваім сімвалам — суме ўнікальных літар беларускага і ўкраінскага алфавітаў Ў + Є). Адпаведна жыццём спароджана і літаратурна-мастацкае выданне «Справа». Слова для назвы аднолькавае і ў беларускай, і ва ўкраінскай мовах. Прычым лексема неадназначная: гэта можа быць і назоўнік, і прыслоўе — кожны варыянт прыхоўвае за сабою пэўную, у тым ліку палітычную, сімвалічнасць.

На першы раз пад вокладкай апынулася без малога паўсотні прозвішчаў. У большасці сучаснікаў. Жанры — самыя розныя: і лірычныя вершы, і кароткая проза, навуковыя і публіцыстычныя работы. Галоўнае — каб тэматыка ці біяграфія творцы была засяроджана на кропках беларуска-ўкраінскага судакранання.

Білорусь, ти моя друга мати,
Я не мачуху бачу в тобі.
І не с силах, щоб осторонь стати,
Коли ти потопаєш в журбі.

Так прызнаецца ўкраінец Валадымыр Мурашкэвыч, доля якога цесна пераплялася з «другой маці» ажно да таго, што яе зямелька прытуліла патрыёта абедзвюх краін.

Адметна, што ў альманаху мірна суседнічаюць усе тры ўсходнеславянскія мовы, плюс палескія дыялекты. А нярoўная мастацкая якасць твораў становіцца хутчэй падкрэсленнем рознаўзроўневых кропак узаемапранікнення старажытных культур Беларусі і Украіны. Аднак характарыстычнай рысай ці не кожнай старонкі выдання стала душэўнасць. Адчуваецца, што нават слабаватыя ў тэхнічным плане творы пачэрпнуты з прадонняў творчай псіхеі. Такую планку складана будзе вытрымаць у наступных нумарах. Тым не менш, яна робіць альманах, як на суб'ектыўнае меркаванне, лепшым сярод беларускіх аналагаў бягучага стагоддзя.

«Давайце разам рабіць прыгожыя, вартыя, добрыя «Справы»», — такі заклік гучыць напрыканцы ўступнага слова і адрасаваны ці не кожнаму з нас.

Пажадаем жа новаму выданню: у добры шлях!

Альманаху «Гоман» скора 10!

Гаманлівае дрэва любові / выбраныя творы; пад рэд. М. М. Трафімчука. Мінск: Смэлтак, 2014. 285 с.

Не сакрэт, што Беларусь — краіна паэтаў. Нічога дзіўнага, што ўсім не прабіцца ў друк, тым больш у «тоўстыя» выданні. Аднак на такой багатай творчай глебе не маглі не ўзнікнуць альтэрнатыўныя праекты. Адным з іх стаў запачаткаваны Міколам Трафімчуком выдавецкі праект «Гоман» — альманах, які стаіць на парозе 10-годдзя. Многія скептыкі (у тым ліку аўтар гэтых радкоў) меркавалі, што выданне доўга не пратрымаецца і наступіць яму гамон. Аднак сёння ў якасці доказу, што чуткі пра смерць праекта моцна перабольшаныя, выходзіць анталогія твораў. Прычым — у трох тамах. У канцы 2014 г. з'явіўся першы. Ён рэпрэзентуе самы розны творчы фармат — ад вершаў да літаратуразнаўчай крытыкі. А геаграфія аўтараў — яшчэ шырэйшая! Па ёй ствараецца ўражанне, што няма на Беларусі куточка без людзей з іскрынкай слоўнага дару.

Выбіраць галоўны рэдактар мае з чаго: усіх нумароў альманаха скора набярэцца 20. Яны прадставілі свету больш чым 1000 (!) аўтараў. Да таго ж выданне характарызуецца не толькі колькаснымі паказчыкамі, але і якаснымі. Дастаткова сказаць, што сябрамі творчых саюзаў потым сталі некалькі дзясяткаў чалавек.

Не сканчаецца плынь аўтараў альманаха, далучыцца да якога запрашаюцца ўсе жадаючыя: almanah@tut.by.

Анатоль ТРАФІМЧЫК

«Зелена хвиля»

З 6 па 9 жніўня ў Адэсе адбылася XIX Міжнародная кніжная выстава-ярмарка «Зялёная хваля» — знакавы кніжны форум Украіны.

На чатыры дні ў Адэсу з'ехаліся прадстаўнікі кніжнага свету, выдаўцы, кніганошы, чытачы. На фестывалі прайшлі прэзентацыі кніжных навінак, сустрэчы з аўтарамі, аўтограф-сесіі, майстар-класы вядомых літаратараў, конкурсы, кіназала. Быў і шырокі асартымент кніжнай прадукцыі: мастацкая, навучальная, навукова-папулярная, тэхнічная, дзіцячая літаратура, а таксама перыядычныя выданні і друкаваная графіка.

Паралельна з «Зялёнай хваляй» прайшоў і III Адэскі Карнейчукоўскі фестываль дзіцячай літаратуры — адзіны ва Украіне фестываль, цалкам прысвечаны дзіцячай літаратуры і творчасці. Фестываль праводзіцца дзеля таго, каб развіваць у падрастаючага пакалення любоў да чытання і творчасці, мастацкі і эстэтычны густ, выяўляць новыя літаратурныя таленты, у тым ліку і сярод юных аўтараў.

Фотаархіў Хэмінгуэя

Эрнэст Хэмінгуэй — не толькі культавы амерыканскі пісьменнік, але і чалавек, які яшчэ ў XX стагоддзі стаў жывой легендай і ўзорам для пераймання ў паводзінах, вопратцы, знешнасці.

Нядаўна была аблічбавана частка яго асабістага архіва, які захоўваецца ў бібліятэцы Джона Кэнэдзі ў Бостане. Гэтая калекцыя — сапраўдны скарб для аматараў Хэмінгуэя, бо яна ўтрымлівае не толькі рэдкія фатаграфіі, але і лісты, квітанцыі, рыбалоўныя часопісы, кнігі і іншыя дакументы.

Хэмінгуэй — лаўрэат Нобелеўскай і Пулітцэраўскай прэмій, неадназначная фігура ў свеце літаратуры і журналістыкі, геданістаў па перакананнях і марнавальнікаў жыцця па меркаванні іншых. Цікавасць да яго персоны не слабее з гадамі. Таму з'яўленне ў сетцы аблічбаваных фота са старых альбомаў пісьменніка ў першыя хвіліны прыцягнула асаблівую ўвагу тысячаў карыстальнікаў.

Што робіць жыццё асэнсаваным і цікавым? Хэмінгуэй умеў атрымліваць задавальненне ад жыцця: паляванне, рыбная лоўля, выпіўка і карыда.

Ген Сталіна

Расійскі пісьменнік Віктар Ерафееў, які цяпер жыве ў Нямеччыне, запатрабаваў ад Еўропы неадкладна спыніць вайну ва Украіне.

Пра гэта ён заявіў у інтэрв'ю швейцарскаму часопісу «Züritipp», што з'яўляецца бясплатным дадаткам да газеты «Tagesanzeiger».

«Спыніце вайну ва Украіне! Трэба выкарыстоўваць усе дыпламатычныя інструменты. Неадкладна! Тое, што адбываецца там, уяўляе велізарную небяспеку для ўсяго свету, — выказаўся В. Ерафееў. — Больш за тое, Захаду варта мець план для Расіі пасля Пуціна, бо гэты постмадэрнісцкі дыктатар, па вялікім рахунку, прадстаўляе не ўсіх расіян. Усе павінны нарэшце зразумець гэта».

Пуцін, па словах В. Ерафеева, «уяўляе з сябе моцнага лідэра».

На пытанне выдання пра тое, ці з'яўляецца Расія жорсткай краінай, В. Ерафея адказаў сцвярджальна. «Так, можа, мы носім гэты ген Сталіна ў сабе».

Сяло Тургенева

Музей-запаведнік Івана Тургенева ў Тульскай вобласці адновяць да 200-годдзя пісьменніка, якое будзе адзначацца ў 2018 годзе.

Рэстаўрацыя дазволіць стварыць музейны комплекс з турыстычнай інфраструктурай. Цяпер на тэрыторыі ўжо ўзведзены гасцявыя домікі, плануецца будаўніцтва гасцініцы. Працягваецца рэстаўрацыя храма Увядзення Прасвятой Багародзіцы, пабудаванага ў 1795 годзе на сродкі Мікалая Тургенева, дзеда пісьменніка. Цалкам завяршыць работы, на якія федэральнай праграмай «Культура Расіі» прадугледжана 160 мільёнаў расійскіх рублёў, плануецца да 2017 года.

У маёнтку завершаны рамонтна-рэстаўрацыйныя работы ў будынку папяровай фабрыкі. Менавіта гэты будынак быў абсталяваны пад дом пісьменніка, калі ён прыязджаў у свой радавы маёнтак.

У зялёнай зоне парка ідзе аднаўленне ліпавай і хвойнай алей, вядзецца расчыстка тэрыторыі парку.

Сядзіба знаходзіцца ў вёсцы Тургенева. Штогод на Бежыным лузе, які апісаны ў аднайменным апавяданні, праводзяцца літаратурна-песенныя святы, на якія з'язджаюцца прыхільнікі творчасці пісьменніка з усёй Расіі.

Дом Рэя Брэдберы

«Saint Arbor», мэблевая кампанія з Каліфорніі, вырашыла даць другое жыццё дому амерыканскага пісьменніка-фантаста Рэя Брэдберы, які ў студзені дэмантавалі.

З фрагментаў будынка зрабілі 451 падстаўку для кніг; такім чынам мэблевыя майстры зрабілі адсылку да антыўтопіі «451 градус па Фарэнгейце», аднаго з самых вядомых твораў Р. Брэдберы.

Падстаўкі для кніг можна купіць у ЗША па цане 88,5 даляраў. Частка сродкаў ад продажу вырабаў будзе накіравана Цэнтру вывучэння творчасці Р. Брэдберы ў штаце Індыяна.

У доме ў Лос-Анджэлесе Р. Брэдберы пражыў больш за 50 гадоў. Пасля смерці пісьменніка будынак набыў вядомы архітэктар Том Мэйн. Аднак ён вырашыў разбурыць дом, а на яго месцы пабудаваць новы з басейнам і вырасціць сад. Архітэктар вырашыў акуратна разабраць дом Брэдберы па цаглінах, каб потым іх выкарыстаць паўторна.

«Yahoo» і Свіфт

Імя для аднаго з самых папулярных пашукавікоў свету прыдумаў вядомы пісьменнік. Упершыню яно выкарыстана ў рамане «Падарожжа Гулівера».

Вядомыя стваральнікі «Yahoo» доўга шукалі цікавае і стыльнае даменнае імя. У выніку яны вырашылі выкарыстаць прыдуманую Свіфтам назву аднаго з плямёнаў. Любімы многімі і папулярны ў большасці краін свету пашукавік абавязаны сваім імем расе тупых і нязграбных чалавекападобных істотаў.

Такі выбар Джэры Янг і яго калега Дэвід Файло палічылі досыць камічным. Слова трапілася ім на вочы, калі яны перагортвалі слоўнік, і адразу спадабалася, бо звязана з высмейваннем пачварнага і грубасці.

Гісторыю паходжання плямёнаў yahoo Свіфт апісаў у IX раздзеле свайго знакамітага твора. У момант стварэння тэрміна пісьменнік і не падазраваў, што пра яго слова даведаецца ўвесь свет. Бо сёння нават тыя, хто ніколі не браў у рукі кнігу «Падарожжа Гулівера», ведаюць «Yahoo».

Помнік Ахматавай у Сіцыліі

У сіцылійскім горадзе Таарміна ўсталяваны помнік рускай паэтцы Ганне Ахматавай.

У сваёй вітальнай прамове мэр Таарміна Эліджо Джардзіні павіншаваў «вялікую рускую паэтку са шчаслівым вяртаннем на Сіцылію». Г. Ахматава наведала Сіцылію ў 1964 годзе і была ўганаравана прэстыжнай літаратурнай прэміяй «Этна-Таарміна».

Раней адна з алей у Таарміна была названая ў гонар Ахматавай.

Ініцыятыва ўсталявання помніка належыць расійскаму Цэнтру нацыянальнай славы і ажыццяўляецца ў межах Дзён расійска-італьянскіх літаратурных сувязяў.

Ільготы кнігарням Расіі

Дзярждума Расійскай Федэрацыі да канца 2015 г. прыме папраўкі да закона аб абароне канкурэнцыі.

Праект закона прадугледжвае ўвядзенне ільготных ставак арэнды гандлёвых плошчаў для кніжных крамаў.

Аб увядзенні ільготаў для кнігагандляроў Дз. Мядзведзеў загаварыў яшчэ ў 2013 годзе. У законе «Аб абароне канкурэнцыі» зафіксуюць ільготныя тарыфы для тых кнігарняў, якія размяшчаюцца ў памяшканнях, што знаходзяцца ў дзяржаўнай уласнасці. Аднак міністэрства культуры Расійскай Федэрацыі пакідае за сабой права ўплываць на асартымент выданняў.

Музей Ясеніна

У Канстанцінава, родным сяле Сяргея Ясеніна, да канца 2016 года пабудуюць фондасховішча.

Размяшчацца будынак будзе на тэрыторыі музея-запаведніка. Заканчваецца будаўніцтва другога паверха, пачынаецца ўзвядзенне даху. Музейныя экспанаты цяпер захоўваюцца ў старым памяшканні, якое ўсе 29 000 прадметаў не можа змясціць. У новым фондасховішчы будзе ўсё неабходнае абсталяванне, якое забяспечыць захаванасць калекцый.

У Канстанцінава таксама плануецца пабудаваць канферэнц-залу, турыстка-інфармацыйны цэнтр і гасцінічны комплекс. Яны ўтвараюць ансамбль так званай «уязной зоны» музея-запаведніка Сяргея Ясеніна.

Старонка падрыхтавана паводле матэрыялаў Gazeta.ua, Zaxid.net, ИТАР-ТАСС, The Guardian, vsiknygy.net, prostokniga.com.ua, novostiliteratury.ru і Newsru.ua.

Літаратурная Беларусь

Кіраўнік праекта «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» Алесь ПАШКЕВІЧ. Рэдактар Барыс САЧАНКА.
Тэлефон для даведак: (8-017) 200-80-91. Адрас электроннай пошты: sbp@tut.by